

Střední škola - Waldorfské lyceum
Křejského 1501
Praha 4
tel. 272770378, lyceum@wspj.cz

Projekt „Další krok k adaptabilitě“
Registrační číslo CZ.2.17/3.1.00/34355

Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti

Překlad metodické literatury

Jochen Ketels, M. Michael Zech:

O globalizovaném hospodářství na příkladu bavlny

Překlad: Eva Flachowsky
Rozsah: 110 545 znaků, 61,5 NS
srpen-prosinec 2012

Obsah:

Předmluva (M. Michael Zech)

- I. K pojmu „globalizace“
- II. Znaky globalizačního procesu
- III. Instrumentální a kriticko-emancipační didaktické podněty pro školy v globalizovaném světě
- IV. Situace žáků 11. třídy z pohledu nauky o člověku a jejich dispozice k úsudku

Úvod (Jochen Ketels)

I. Hlavní hlediska

1. Hospodářství
2. Obraz člověka
3. Pojmy
4. Základní pojmy asociativní spolupráce
5. Žák
6. Výukové metody
7. Jednání

II. Výuková řada

1. Vznik světového hospodářství
2. Důsledky vzniku textilního průmyslu
3. Globalizovaný textilní průmysl v současnosti
4. Zpracování bavlny
5. Ceny v textilním průmyslu
6. Cenové kalkulace dalších firem
7. Globalizované hospodářství
8. Férový obchod
9. „Kampaň za čisté oděvy“
10. Remei a.s.
11. Čistá sklizeň
12. Sekem

Pohled zpět a výhled do budoucna

Bibliografie

Předmluva (M. Michael Zech)

„Sociální kompetence jsou pro waldorfskou pedagogiku integrální součástí veškeré výuky. Staly se do té míry centrálním aspektem, že je do „waldorfského kurikula“ zařazena výuka samostatného předmětu zvaného „sociální nauka“¹, která je zpravidla zařazena od 9. třídy, nejpozději však od 11. třídy.“²

Tato výpověď je převzata z nově publikovaného pojednání k waldorfskému kurikulu, které ho pojednává s ohledem na systematicky začleněné kompetence. Nutno podotknout, že odkazuje na waldorfské kurikulum³, které však neodpovídá situaci na všech waldorfských školách v Německu. Skutečnost, že se začal zdůrazňovat přesah „sociální nauky“ nad jednotlivými předměty, vedla k tomu, že na mnohých místech došlo k zoufalému zanedbání této důležité oblasti výuky, a to i přes to, že Stefan Leber od 70. let na tuto tematiku prostřednictvím mnoha publikací upozorňoval. A je se čemu divit, když si uvědomíme, že waldorfská škola byla postavena na autonomním konceptu⁴ vycházející z vysoce politické a společenské celkové koncepce Rudolfa Steinera, která vedla ke vzniku „sociální trojčlennosti“⁵. Její aktuálnost si uvědomují znalci právě při pohledu na první globální krizi, jejímiž svědky v současnosti jsme. Nicméně v okruhu samotných waldorfských škol zůstává neznámá ve svém důsledně individuálním etickém rozměru. Sociální nauka, která by na jednu stranu přinesla takové přístupy ke světu a životu, které by zahrnovaly participaci na společenském dění (hospodářství, právo, filozofie), a na stranu druhou by se zavázala etickému individualismu, tedy svobodnému tvoření úsudku každého člověka, ano taková sociální nauka by se v následujících letech měla rozvinout nad rámec jednak početných průkopnických snah

1 Něm. „Sozialkunde“, pozn. překl.

2 **Wenzel M. Götze, Peter Loebell, Klaus-Michael Maurer;** *Entwicklungsaufgaben und Kompetenzen. Zum Bildungsplan der Waldorfschule.* Stuttgart 2009. Str. 273.

(Vývojové úkoly a kompetence. Ke vzdělávacímu plánu waldorfské školy, pozn. překl.)

3 **F. C. Karsch, R. Kneucker, M. Rawson, T. Richter;** *Sozialkunde.* In: Tobias Richter (vyd.): *Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule.* Stuttgart (2. vydání) 2006. Str. 247 – 260 (Sociální nauka. In: Pedagogický úkol a cíle výuky – o učebním plánu waldorfské školy, pozn. překl.)

4 **Wenzel M. Götze;** *Erfahrungen mit der Schulautonomie. Das Beispiel der Freien Waldorfschulen.* Stuttgart 2006. (Zkušenosti se školní autonomií. Příklad Svobodných waldorfských škol, pozn. překl.)

5 **Stefan Leber;** *Selbstverwirklichung, Mündigkeit, Sozialität. Eine Einführung in die Idee der Dreigliederung des sozialen Organismus.* Stuttgart 1978.

(Seberealizace, svéprávnost, sociálnost. Úvod do ideje sociální trojčlennosti, pozn. překl.)

Stefan Leber; *Die Sozialgestalt der Waldorfschule. Ein Beitrag zu den sozialwissenschaftlichen Anschauungen Rudolf Steiners.* Stuttgart 1991 (1974).

(Sociální podoba waldorfské školy. Příspěvek k vědecko-sociálním pojednáním Rudolfa Steinera, pozn. překl.)

Albert Schmelzer; *Die Dreigliederungsbewegung 1919. Rudolf Steiners Einsatz für den Selbstverwaltungsimpuls.* Stuttgart 1991.

(Hnutí trojčlennosti 1919. Nasazení Rudolfa Steinera za impuls samosprávy, pozn. překl.)

jednotlivých kolegyně a kolegů, a jednak výuky, jež má vést k „občanské výchově“⁶. Příručku, kterou otevíráte, vytvořil Jochen Ketels pro výuku sociální nauky v 11. třídě *Freie Waldorfschule Göttingen*. Může poskytnout cenné podněty k výše zmíněné výzvě.

V úvodu k výukovému bloku Jochena Ketelse "*O globalizovaném hospodářství na příkladu bavlny*" jsou v oddíle I a II představeny pojmy a proces globalizace a v oddíle III a IV z toho vyplývající úkoly a *metodické* postupy pro školu, která se jimi chce zabývat.

Nicméně z příručky jasně vyplývá, že předkládané zpracování Jochena Ketelse si nikterak nenárokuje, aby bylo převzato pro potřeby školní výuky tak, jak je, a že se nejedná o vyčerpávající podání všech aspektů fenoménu „globalizace“. Naopak se zaměřuje na jednotlivé aspekty vyložené na specifickém příkladu, díky němuž si žáci 11. třídy mohou utvořit vlastní úsudek o ekonomických a etických souvislostech. Z III. oddílu je patrné, že pojetí této příručky není zaměřené jenom na ekonomické souvislosti na jejich instrumentální rovině. Dívá se na ně také ve smyslu kriticko-empirického pojetí jako na předmět individuální zodpovědnosti. Může tak dojít k vytvoření vědomí toho, jak v rámci každého spotřebitelského procesu může proud peněz výměnou za získané zboží stvrdit lidské pracovní podmínky a ekologicky šetrnou výrobu. Jinak řečeno: ve smyslu globální zodpovědnosti tak jasněji vyvstává skutečnost, že svéprávnost se nevztahuje jenom na právní a politický prostor v užším smyslu, ale že při každém rozhodování kupujícího se rozšiřuje do oblasti ekonomické, ekologické a sociální. Čím dál jasněji se ukazuje, jak vysokou hodnotu mají informace o vzniku a původu zboží, popř. s tím spojené pracovní podmínky, pro uvědomění vlastní svéprávnosti jednotlivce jako spotřebitele.

Do jaké míry toto téma odpovídá úrovně úsudku žáků 11. třídy, je naznačeno ve IV. oddíle, jehož odůvodnění vychází z nauky o člověku a z vývojové psychologie.

Přiložené pracovní podklady jsou myšleny jako předlohy ke kopírování. Měly by však také být aktualizovány a odpovídat vlastní zkušenosti, popř. novým poznatkům, které by bylo dobré touto cestou sdílet. To je také důvodem, proč je volen provizorní a dalšímu vývoji otevřený charakter poskytnutých materiálů.

6 Něm. „*staatsbürgerlich*“ rozuměj jako výchově k občana ve vztahu k jeho státu. Pozn. překl.

I. K pojmu „globalizace“

„Plastické slovo“?

Pojem „globalizace“ patří k nejčastěji používaným slovům při ospravedlňování aktuálního politického jednání. Používá se jako argument pro reformy v ekonomických, politických a kulturních systémech a stává se tak stejnou měrou ústředním pojmem pro porozumění současnosti a základním pojmem pro nasměrování do budoucnosti. Uvádí se jako hlavní hnací síla současných změn a je z toho důvodu jedněmi chápáno optimisticky a jinými pesimisticky. Někteří ji spojují s prosperitou schopných, jiní s nespravedlností a chudobou vykořisťovaných. Jedni ji vítají jako možnost, jak překonat politické porozumění nacionálně-státního ražení, a jak se stát světoobčanem, druzí ji spojují se ztrátou identity a s rostoucí závislostí na politicky nekontrolovatelných *nadnárodních* koncernech. Proč se ale vytváří tak diametrálně odlišné postoje k pojmu „globalizace“? Proč je pro jedny ideálem a pro druhé dráždidlem? Je tento pojem jedním z oněch „plastických slov“⁷ politické polemiky nebo popisuje skutečný a uchopitelný proces?

Charakter hospodářských a sociologických pojmů

Pojem „globalizace“ se v tisku objevuje od roku 1980 a vychází z publikací zabývajících se hospodářství a bádáním sociální sféry v USA⁸. Tímto pojmem chtěly označit fenomény spojené se zmezinárodněním peněžních toků a akciových trhů, ke kterým díky moderním komunikačním prostředkům dochází v zcela nových dimenzích. Také měly na mysli proměnu právě této komunikace, onnipotenci médií, vítězný tah nadnárodních obchodních řetězců a zmezinárodnění výroby se *svými* známými následky pro místní pracovní trhy. Prosazení mezinárodního volného obchodu *Světovou obchodní organizací*, nová fáze politických strategií týkajících se zajištění nerostných surovin jak na Blízkém východě, tak v Africe, a také čím dál jasnější ekonomický úpadek socialisticko-komunistického mocenského bloku určovaly v poslední třetině 20. století globálně orientované jednání západních průmyslových zemí. Časy, kdy se politické jednání

7 **Matthias Middell**; *Mehr Aufmerksamkeit für die Weltgeschichte. Einige Beobachtungen zur aktuellen Konjunktur der Erforschung historischer Grundlagen*. In: *Informationen für den Geschichts- und Gemeinschaftskundelehrer*, Heft 69/2005. Str. 8.

(Více pozornosti světovým dějinám. Několik pozorování k aktuální konjunkturě bádání na poli historických základů. In: *Informace pro učitele dějepisu a základů společenských věd*.)

8 Tamtéž str. 7.

koncentrovalo především na národní ekonomie, patrně začaly mizet. Na místo národních aktérů nastoupily do dění nadnárodní organizace, a to jak na politické, tak také na hospodářské rovině.

Globální hrozby

Také na jiných rovinách se tehdy rozvinulo povědomí o globální závislosti zemí navzájem mezi sebou. Stačí zmínit závodění mocenských bloků ve vyzbrojování, které dosáhlo síly 23x větší než by bylo zapotřebí ke zničení Země. Nebo nárůst poškozování životního prostředí, jehož „nereálnost“ nadobro smazala událost v Černobylu⁹. V neposlední řadě zmiňme již tehdy na mezinárodní úrovni agitující teroristickou scénu. Čím dál jasněji se ukazovalo, že životní úroveň západních demokracií nemůže existovat v jakýchkoli „chráněných rezervacích blahobytu“ a že je potřeba hrozbám čelit jako nadnárodní pospolitost.

Myslet globálně – jednat lokálně

Tomu neodporuje *skutečnost*, že právě ty společenské kruhy, ve kterých hrozby byly pociťovány obzvláště silně, byly na své lokální a regionální úrovni propagovány jako počátky politických a společenských změn. V západních průmyslových zemích člověk jako individuum cítil povinnost a zodpovědnost za mír, životní prostředí nebo za sociálně vyloučené, kterou chtěl osobně nést formou občanské angažovanosti. Globální hrozby byly definovány jako hrozby lidské důstojnosti a existence. V těchto letech se etablovaly lidskoprávní organizace jako *Amnesty International*, *Greenpeace* nebo *Lékaři bez hranic*¹⁰ operující stejnou měrou jak na globální, tak na lokální úrovni.

Globalizace a tržní hospodářství

Po zániku sovětského impéria a s tím spojené systémové konkurence východních a západních průmyslových zemí se od roku 1990 celosvětově nadobro prosadilo kapitalistické tržní uspořádání. Od té doby hrají USA jakožto poslední setrvávající velmoc dominantní roli. Tomuto celosvětovému procesu změn symbolicky dominují *Microsoft*, *Coca-Cola*, *McDonalds*, *CNN* nebo vrcholová

9 Neštěstí se událo 26. dubna 1986.

10 *Amnesty International* založil v Londýně v roce 1961 právník Peter Benson. Tři měsíce poté následovalo založení její německé pobočky. *Greenpeace* byla založena v roce 1971 mírovými aktivisty z Vancouveru (Kanada) jako „mezinárodní, nezávislá organizace, která kreativním a nenásilným způsobem poukazuje na celosvětové problémy v oblasti životního prostředí“. Mezinárodní humanitární organizace *Médecins Sans Frontières (Lékaři bez hranic)* vznikla v roce 1971.

setkání vlád ze zemí G8.

Globalizace jako charakteristika epochy

„Globalizace“ se stala *výstižným* pojmem pro diagnózu současnosti, pojmem, který vystihuje jak pro skeptiky, tak i pro ty, co ji vítají, konečnou proměnu, a to k „jednomu světu“. Snad i v souvislosti s mediálně inscenovanou mileniální cézurou byl povýšen na pojem této epochy a tím také na rovinu posledního velkého historického procesu proměny v „čase industrializace“.¹¹

Historické kořeny globalizace

Za začátky vývoje kultury, která ovinula celý svět, jedni pokládají dobu objevných plaveb na začátku novověku¹² a druzí dobu koloniálního imperialismu 18. a 19. století.¹³ Dějinné epochy, které se doposud interpretovali z pohledu národních dějin, jako např. „Wilhelmovo období“, jsou nyní nahlíženy nově, z perspektivy globalizačních procesů.¹⁴ Chceme-li si pro tuto diskusi definovat pojem „globalizace“, můžeme ho nahlížet jako důsledek buď toho, že se část lidstva, a to euroamerického, probudilo k osvícenectví a rozšířilo se po celém světě, anebo hospodářsky motivovaného imperialismu a z toho vyplývající úkazy zániku starých složek uspořádání (stavovské uspořádání společnosti, národní stát apod.). Ať už dějiny globalizace chceme nahlížet pod tou či onou perspektivou, pro obě možnosti zde máme argumenty, které mohou být integrovány do stupňovitého modelu.¹⁵ Všechny ústí do téhož zjištění, že se na konci 20. století na základě moderní technologie vyvinula dynamika, která zpochybňuje zákonitosti dosavadního uspořádání. Tím se pojem „globalizace“ začíná používat jako charakteristika současné epochy.¹⁶

11 **Jürgen Osterhammel, Niel P. Peterson:** *Geschichte der Globalisierung. Dimension, Prozesse, Epochen.* Mnichov 2006 (3. vydání). Str. 7 – 10. (Dějiny globalizace. Její dimenze, procesy a epochy, pozn. překl.)

12 **Osterhammel, Jürgen, Peterson, Niel P.:** *Geschichte der Globalisierung. Dimensionen, Prozesse, Epochen.* Mnichov 2006, 3. vydání. (Dějiny globalizace. Dimenze, procesy, epochy. Pozn. překl.)

Na str. 25 se mluví o opětovných nábězích ke globalizaci, u kterých před začátkem novověku vždy docházelo k neustálému přerušování. Nový náběh kolem r. 1500 je považován za „začátek principiálně nevratného celosvětového propojení“, proto se o tomto období mluví jako o rozhodujícím zakořenění (současné) globalizace.

13 **Bayly, Christopher:** *The Birth of the Modern World 1780 – 1914: Global Connections and Comparisons.* Cambridge 2004. (Zrození moderního světa 1780 – 1914. Globální propojení a srovnání. Pozn. překl.) **Osterhammel, Jürgen:** *Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19. Jahrhunderts.* Mnichov 2009. (Proměna světa. Dějiny 19. století. Pozn. překl.)

14 **Conrad, Sebastian:** *Globalisierung und Nation im Deutschen Kaiserreich.* München 2006. (Globalizace a národ v Německé říši. Pozn. překl.)

15 **Osterhammel, Jürgen, Peterson, Niel P.:** *Geschichte der Globalisierung ...* Str. 25 – 27.

16 **Beck, Ulrich:** *Was ist Globalisierung?* Frankfurt am Main 2007. (Co je globalizace? Pozn. překl.) Str. 26 – 29, obzvláště pak str. 28/29: „Globalizace naproti tomu představuje procesy, v jejichž důsledků národní státy a jejich

II. Znaky globalizačního procesu

Nejasnost pojmu

Pokud bychom chtěli pojmenovat hlavní znaky procesu globalizace a jasněji porozumět výzvam, jež jsou kladeny na výuku, která se zabývá současným světem, zjistíme, že pojem jako takový není zcela jasný. Příčinou toho je výše naznačená politizace slova na straně jedné a na straně druhé tu jsou progresivně přirůstající, a proto nepřehledná, globální a vzájemná provázanost, která se vztahuje na hospodářské, ekologické, sociální, politické a kulturní oblasti. Jinými slovy: „*při globalizaci se nejedná o proces, ale o komplexní řadu procesů*“¹⁷, které ještě nejsou uzavřeny. V tomto smyslu přichází londýnský vědecký tým kolem Davida Helda v roce 1998 s následujícím tvrzením: „*Díváme se na globalizaci jako na historický proces, v jehož průběhu se sítě a systémy společenských vztahů rozvíjejí v prostoru, kde lidské chování, aktivity a vykonávání společenské moci na sebe přebírají transkontinentální (nebo meziregionální) charakter.*“¹⁸

Fenomény zrychlování a propojování

Základním fenoménem, který se také silně objevuje v našem vědomí, chceme-li charakterizovat právě „to zvláštní“ naší doby, se ukazuje být nový vztah člověka k času a k prostoru. Susanne Popp definuje „globalizaci“ v nejširším smyslu slova jako „*zrychlující a svět obepínající zhuštění hospodářských, kulturních a politických souvislostí a střídavého působení a vzájemné závislosti. Nezávisle na historické oprávněnosti připisuje současníkům „kvalitu nového“, která působí až do souvislostí všedního dne a proměňuje ho.*“¹⁹

Vcelku podobně otevírají Maria Hallitzky a Thomas Mohrs svoji sbírku „*Globálního učení*“ úvodní kapitolou, v které píší: „*Vysoce komplexní a analyticky nejasný pojem 'globalizace' je možné definovat alespoň částečně jako novou kvalitu rozmanitých a mnohvrstevných střídavých*

suverenita setkávají s nadnárodními aktéry (...) a jsou křížem krážem propojovány.“ Má se při tom jednat o nerevidovatelný proces.

17 **Giddens, Anthony:** *Entfesselte Welt. Wie die Globalisierung unser Leben verändert.* Frankfurt am Main, 2001. (Odpoutaný svět. Jak globalizace mění náš život. Pozn. překl.) Str. 24.

18 **Perraton, Jonathan; Held, David a kol.:** *Die Globalisierung der Wirtschaft in Beck, Ulrich (vyd.): Politik der Globalisierung.* Frankfurt am Main, 1998. (Globalizace hospodářství. in: Politika globalizace. Pozn. překl.) Str. 136

19 **Popp, Susanne:** *Welt- und globalgeschichtliche Perspektivierung des historischen Lernens.* In: *GWU* ročník 56, sešit č. 9, září 2005. (Volný překlad: Historické učení ze světové a globálně dějinné perspektivy. Pozn. překl.) Str. 28.

závislosti států a regionů světa. Ty pak primárně spočívají na síti, která je čím dál hustší a obsáhlejší, jak ve svém propojování světového hospodářství, tak v komunikaci.“²⁰

Obě charakteristiky odkazují na fenomén vzájemné závislosti lokálního a globálního dění v přímé časové bezprostřednosti. Už nestačí, abychom poznali nejbližší okolí a jeho vlastní pracovní podmínky, místní společenské vztahy nebo místní konkurenční situaci, jelikož se tento systém ve své vztaženosti prostorově otevřel globálnímu tržnímu hospodářství. Hospodářská konkurence, která je omezena na určitý region, se odehrává už jen v několika mála oblastech (specializované obchody). Ve většině případů je díky moderní logistice a neomezené komunikaci zaintegrovaná do globální soutěže. Co se v této dimenzi žádá nového, je flexibilita, schopnost se prosadit, strategické myšlení, které zahrnuje komplexní souvislosti, komunikativní schopnost a iniciativa. Základní premisa *První moderny*, že „žijeme a jednáme v uzavřených a navzájem od sebe oddělených územích národních států a jim odpovídajícím národním společnostem“²¹, je v současnosti jednoznačně poražena. „Od-hraničení“ obchodu se při tom vztahuje jak na hospodářské procesy, tak na informace, ekologii, techniku a mezikulturní konflikty a možnost realizace občanské společnosti.

Příklad „globálních“²² vztahů

Z následujícího příkladu by mělo být patrné, jak tato proměna „vztahové rámce“ působí na jedince. Na počátku 90. let jsem měl, coby učitel středního stupně Svobodné waldorfské školy v Prienu, na starost organizaci a doprovázení podnikových praktik žáků 11. třídy. Měli na 3 týdny pracovat v jednom podniku a zároveň vyřešit několik otázek, kterých bylo zapotřebí, aby bylo možno podnik dle jeho povahy zařadit.

Na základě doporučení jsem jednoho dne při svém hledávání vhodných podniků vstoupil do obchodu s kroji, který se nachází uprostřed Prienu. Chtěl jsem si ověřit, zda k němu připojené krejčovství by mělo vhodné místo pro naše praktikanty. K mému překvapení bylo tamních 30 švadlen zaměstnáno nikoliv zhotovováním krojů, ale šitím uniforem pro jednu z těch nových levných leteckých společností. Z dalšího rozhovoru se ukázalo, že se zde zpracovává jen malá část

20 **Hallitzky, Maria; Mohrs, Thomas:** *Problemaufriss: Die Tatsache der Globalisierung als Herausforderung für die Schulpädagogik.* In: **Hallitzky, Maria; Mohrs, Thomas:** *Globales Lernen. Grundlagen der Schulpädagogik,* Band 52. Hohengehren 2005. (Nástin problému: Skutečnost globalizace jako výzva na školní pedagogiku. In: *Globální učení. Základy školní pedagogiky.* Pozn. překl.) Str. IX.

21 **Beck, Ulrich:** *Was ist Globalisierung?* Str. 44.

22 Takové označení použil Ulrich Beck, aby poukázal na vzájemnou závislost lokálních a globálních vztahů.

zakázek a většina výroby je převáděna do Portugalska s tím, že se nyní zvažují i to, zda výrobu nepřesunout ještě východněji. Tato původně tradiční rodinná firma z Horního Bavorska, jež nabízí specializovaný druh zboží, byla již dávno zaintegrována do globálních souvislostí. Její vedoucí je již konfrontován s právním a sociálním systémem, ale také pracovní mentalitou jiných zemí a tím pádem i kultur. Pro žáky se zde nabízí ke zpracování působivý příklad toho, jak se až do malého lokálního podniku mohou dostat požadavky vyžadující znalosti cizích jazyků, právního systému, mezinárodního hospodářství a kultury. S těmito znalostmi jasně vyvstává i několik podstatných požadavků i na vzdělání v čase globalizace.

Primát ekonomie

Přidáme-li do naší úvahy o globálních hospodářských souvislostech komerční kulturní sektor (hudba, film), je jasné, že právě on hraje prim současné ekonomice, na rozdíl od vědy, umění a politiky. Globalizace vychází z propojení trhů a nikoliv z kulturních a filozoficko-světónázorových ideálů. Globální výzvy nejvíce poukazují k ekonomii jako klíčové oblasti lidského jednání. Nicméně právě s ní jsou těsně spjaté další výzvy týkající se ekologie ...

Pochybnost a skepse

Čím dál častěji zaznívají obavy, zda se problémy, které se začaly objevovat během neoliberálního tržního hospodářství, ba dokonce jím byly způsobeny, dají řešit pomocí rozvolněného tržního hospodářství. S těmito hlasy při tom nepřichází jenom tzv. „odpůrci globalizace“, ale také čím dál častěji z občanských táborů jednotlivých politiků. I ti se mezi tím stali znakem globalizačního procesu. Požadují např. to, co zaznělo v roce 2007 při vánočním pozdravu z úst spolkového prezidenta Horsta Köhlera:

- férovost při zacházení se znevýhodněnými namísto zajišťování výhod
- zodpovědnost pro dlouhodobou udržitelnost při zacházení se surovinami
- důstojné pracovní podmínky namísto maximalizace výnosů
- ochranu menšin namísto vyvražďování etnik, i přesto, že se v daném regionu nenachází suroviny, které by „přitáhly“ zájem o intervenci
- participaci všech lidí na blahobytu získaném hospodářskými aktivitami namísto kumulace

kapitálu do rukou jednotlivců

Globalizace a obavy z budoucnosti

Stále znova se setkáváme s uzavíráním výrobních míst a škrtnání pracovních míst s odkazem na mezinárodní konkurenci. Schopnost konkurovat se stala hlavním motivem²³ pro určení vítězů a poražených. Nůžky se rozevírají: mezi těmi, kteří vlastní, a těmi, kteří si svoji vlastní existenci mohou zajistit jenom na základě subvencí. Dětská chudoba a neperspektivnost mnohých lidí starších 50ti let se dostávají do popředí jako neblahé sociální důsledky globálně motivované kapitalistické společnosti. Sociální problémy, které z toho vyvstávají, se dají řešit jen velmi obtížně, protože došlo k přesunutí z národní ekonomie na globální ekonomii a aktéři takového hospodářského uspořádání jsou jen podmíněně zavázáni s místními záležitostmi.²⁴

Tím se národní a regionální úřady, a za ně zodpovědní politici, často nacházejí v situaci, kdy těmto aktérům poskytují výhodné podmínky: na jednu stranu sice pro ně představují plátce daní a poskytovatele pracovních míst, ale na druhou stranu jím jsou daně často v určité míře odpouštěny či snižovány a jsou zbavovány povinnosti odvádět sociální pojištění – tím se také vymaňují z povinnosti se zapojit do místního či lokálního sociálního dění jako takového.²⁵

Před takovým pozadím dochází obzvláště u „poražených“ (tedy těch, kdo ztrácí či ztratili) nebo těch, kteří se musí strachovat o svoji existenci v takto globalizovaném světě k pochopitelným projevům jako je např. nepřijetí cizinců, strach z budoucnosti, politicky nebezpečný pocit bezmoci, skepse z demokracie a u mladistvých částečně také radikalizace. Na tento vývoj reagují jak seriózní, tak i populističtí kritikové, kteří používají pojmy jako „past globalizace“, „lhaní o místu sídla“, ztráta identity. První upozorňují na sociální spravedlnost, férový obchod a respektování kulturní rozmanitosti, druzí využívají zmíněných problémů k rozněcování protievropských, k cizincům nepřátelských nebo antidemokratických nálad.²⁶

23 **Tetzlaff, Reiner (vyd.):** *Weltkulturen unter Globalisierungsdruck. Erfahrungen und Antworten aus den Kontinenten.* Bonn 2000. Str. 118. (Světové kultury pod tlakem globalizace. Zkušenosti a odpovědi z kontinentů. Pozn. překl.) Vydavatel zde interpretuje globalizaci jako transformaci z národního bezpečnostního státu do mezinárodně orientovaného soutěžního státu.

24 **Beck, Ulrich:** *Was ist Globalisierung?* Str. 31. Beck mluví o tzv. „místní bezprizornosti (něm. Ortlosigkeit)“ společnosti, práce a kapitálu“.

25 Jeden z nejnovějších příkladů jsme mohli pozorovat u Global Play Nokia, když oznámila uzavření závodů v Bochumi. Důvodem bylo přesunutí výroby do ještě rentabilnějšího Cluj v Rumunsku, a to i navzdory vysoké motivaci a kvalifikaci spolupracovníků, dobrému zisku a početným lokálním přednostem garantovaným ze strany státu.

26 **Kreile, Michael:** *Globalisierung und die Europäische Integration* in: **Merkel, Wolfgang, Busch, Andreas (vyd.):**

Celosvětový boj o lidská práva

K ekonomicky motivované globální soutěži přistupuje občanskoprávně ospravedlněný boj o důstojný život každého jednotlivce. Boj o lidská práva je považován, tedy alespoň v západních civilizacích, za globální záležitost. Zahrnuje mj. následující požadavky:

- zrušení smrti a mučení,
- zavedení právního státu,
- rovnost mužů a žen,
- demokracie,
- kulturní sebeurčení,
- život bez strachu a existenciální nouze.

Ve skutečnosti tato idealistická stránka globalizace utrpěla značnou škodu ze strany politického počínání USA, které vešlo do praxe v reakci na události z 11. září 2001. Se svévolným nakládáním s principy právního státu při zatýkání a vyslýchání signalizovaly vedoucí síly globalizačního procesu druhořadost humanitárních principů oproti národním mocenským a bezpečnostním zájmům. To zpochybňuje ideu globální společnosti, kde si jsou všichni aktéři potenciálně rovni. Tito všichni aktéři pak jsou stejnou měrou zavázáni hodnotám lidskosti a důstojnosti, jak je známe z období evropského osvícenství. Zmíněné mocenské síly vyčleňují mediálním účinným způsobem celé kulturní skupiny z tohoto ideálního hodnotového společenství a posouvá kulturně podmíněné odmítnutí materiální a konzumní orientace do blízkosti terorismu. Na této rovině dostává globalizace rys imperiální mocenské politiky a staví se proti ideji „jednoho světa“.

Zájem o druhé/cizí

Zde se připojuje další fenomén globalizace: prostředkování velkého množství informací o jiných kulturách prostřednictvím mnohých programů v médiích nabízených po boku četných komerčně orientovaných zábavných programů. Představují dějinný obraz, životní styl, potřeby a kulturně determinované výklad smyslu života dané kultury. Jedná se o nabídku, která reaguje na zájem, který překračuje hranice konzumně orientovaného turismu.²⁷ Přidávají nové pohledy k hodnotám, které v

Demokratie in Ost und West. Frankfurt am Main 1999. Str. 605 – 623. (Globalizace a evropská integrace in Demokracie na Východě a Západě. Pozn. překl.)

²⁷ Nabídky kabelových a satelitních stanic v oblastech dějin či zeměpisu.

minulosti byly silnou měrou utvářeny na lokální úrovni, a otevírají porozumění vlastní kultuře.

Deregulace a ztráta národně-politického významu

Jak bylo načrtnuto výše, vychází současná dynamika ze celosvětové společnosti, jejíž kapitalistický rys se začal etablovat ve velkém od roku 1990, kdy také začínala uvolňovat opatřím svým národním ekonomikám a jím přiřazeným politickým institucím. Má tendence deregulovat tržní procesy ve smyslu neoliberalních teorií a osvobodit je od vlivu státních institucí. Staví na soutěži, která je posilňována WTO a politikou OECD.²⁸ Do této soutěže pak jsou také vztaženy klasické služby. Tím je také popohnán proces modernizace, propojení regionálních trhů a předávání informací. Rukou v ruce s tím dochází k významovému oslabení národních instancí a k posílení významu na jednu stranu nadnárodních institucí a na stranu druhou určitých regionů v souvislosti s jejich strategickým umístěním. Dochází tím v rámci jedné země k rozdělení regionů na možné „výherce a poražené“, tj. první si užívají plodů vzkvétající prosperity (metropole, IT centra), zatímco druzí jsou ponořeni do chudoby a zaostalosti (tak jako např. tzv. „provincie“ v Rusku), protože nejsou napojeni na elektronicky podpořenou komunikaci a tím pádem nejsou při tom, co je právě „aktuální“.²⁹

28 **Schubert, Klaus; Klein, Martina:** *Das Politiklexikon*. (4. vydání) Bonn 2006. (Politický lexikon. Pozn. překl.) WTO (World Trade Organization), Organizace světového obchodu byla založena v roce 1995 a navazovala na činnost předchozí GATT (General Agreement on Tariffs and Trade), tj. na Všeobecnou dohodu o clech a obchodu; své sídlo má v Ženevě. WTO je speciální organizací Spojených národů, má 148 členů (v roce 2005) a vedle Mezinárodního měnového fondu (IMF, International Monetary Fund) a Světové banky (WB, World Bank) je nejdůležitější organizací, která se účastní při řešení problémů v oblasti mezinárodního hospodářství. Hlavním záměrem hospodářsko-politických ujednání je nastavení co nejvýhodnějších podmínek všem účastníkům mezinárodního obchodu (např. výhodnější celní sazby jedné země musí platit pro všechny mezinárodní obchodní partnery) a nediskriminování (tzn. povolené výjimky od zákazu omezovat množství musí platit pro všechny účastníky). Založením WTO se rozšířil vliv světového obchodu za hranice klasického obchodování se zbožím; za zmínku stojí především obchod se službami (GATS, General Agreement on Trade in Services), dále vlastnická práva spjatá s obchodem (TRIPS, Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights), investiční opatření související s obchodem (TRIMS, Agreement on trade-related Investment Measures) a zemědělské produkty (AoA, Agreement on Agriculture).

Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development) má své sídlo v Paříži a byla založena v roce 1921 jako následnická organizace od Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC, Organisation for European Economic Cooperation). Mezi hlavní úkoly OECD patří zajišťování měnové stability, podpora světového obchodu, plánování a podpora hospodářského růstu a koordinace hospodářské pomoci pro rozvojové země. OECD (v roce měla 30 členů) pravidelně zveřejňuje ve svých četných zprávách informace o daných zemích, jejich hospodářství a další statistiky, pořádá hospodářsko-

Neekonomické roviny globalizačního procesu

V návaznosti na tuto hospodářskou globalizaci stojí za povšimnutí další čtyři procesy:

- **snaha o etablování ekologické zodpovědnosti** za životní sféru celého světa; jedním vyjádřením uznání za tyto snahy je udělení Nobelovy ceny míru Al Gorovi a Mezinárodnímu panelu pro změnu klimatu (IPCC, Intergovernmental Panel on Climate Change) v roce 2007;
- důsledkem katastrof světových válek je **snaha o zachování míru**; ta je podpořena Völkerrechtspolitik, která je po skončení tzv. Studené války a atentátu z 11. září 2001 nově definovaná jako bezpečnostní politika;³⁰
- **rozšiřování a propojování kultur, vlastních referencí a sebezviditelňování** prostřednictvím moderních nosičů informací a vycházejí z komerčních zájmů;
- a pak je tu **zápas o lidská práva**, který je inspirován jednak osvíceneckou filozofií a vzpomínkou na masové hrůzné činy 20. století a jednak bídými životními podmínkami, které panují v mnohých autoritativně-totalitních státech; jeho prostředkem je především zveřejňování (oznamování světové veřejnosti).³¹

politické konference a je poradcem v oblasti sociálních a hospodářsko-politických otázkách.

29 Něm. „Echtzeit“. Viz in **Safranski, Rüdiger: *Wieviel Globalisierung verträgt der Mensch?*** Frankfurt am Main 2004. Str. 30. (Kolik globalizace snese člověk? Pozn. překl.)

30 Tamtéž. Str. 15 a 16. Safranski v tomto kontextu mluví o *globalizaci strachu a zděšení*, k níž také řadí ohrožení nemocí AIDS a poškození životního prostředí.

31 *Was ist Globalisierung?* Str. 29. Beck mluví o obrazových prouděch (Něm. „Bilderströmen“. Pozn. překl.) globálních kulturních industrií.

III. Instrumentální a kriticko-emancipační didaktické podněty pro školy v globalizovaném světě

Shrneme-li vzdělávací aspekty, ke kterým téma globalizace odkazuje, dostáváme se k dvojímu; jednak ke spíše instrumentálnímu pojetí a na druhou stranu ke spíše kriticko-emancipačnímu didaktickému pojetí, o jehož etablování se snaží dvojice vědců z Pasova, Marie Hallitzky a Thomas Mohrs, kteří k tomuto účelu vydali knihu s názvem „Globální učení“.³²

Instrumentální pojetí

Zástupci instrumentálního pojetí požadují pro úspěšné sociální a ekonomické zapojení takové vzdělání, které vede k osvojení klíčových a základních kompetencí. Ty pak jedincům napomáhají při přístupu k informacím a jejich zpracování, ke komunikaci prostřednictvím moderní technologie, k sociálnímu a profesnímu zapojení, při sebeřízení vlastního vzdělávání a houževnatosti.³³ To všechno jsou předpoklady a nástroje, které přispívají k profesnímu a společenskému úspěchu. K tomu by se ještě dala doplnit prospěšnost znalosti cizích jazyků.

Kriticko-emancipační pojetí

Zástupci kriticko-emancipačního pojetí vidí v globalizaci také nové výzvy. Ty kladou nároky na individuální osobnostní rozvoj, na utváření identity a hodnotovou orientaci. Proto se také brání tomu, aby si pedagogika nekriticky padla do náruči s jednostranným neoliberálním hospodářstvím, aby „se více či méně subtilním způsobem nechala instrumentalizovat pro 'špinavé obchody' a aby se tak stala prodlouženou rukou hospodářských zájmů a byla po vůli jejich chtivým cílům.“³⁴

32 **Hallitzky, Maria; Mohrs, Thomas:** *Globales Lernen. Grundlagen der Schulpädagogik* (svazek 52). Hohengehren 2005. (Globální učení. Základy školní pedagogiky. Pozn. překl.)

33 Schopnost zvládnout životní zátěže bez zdravotních důsledků.

Viz **Oerter, Rolf:** *Ist Kindheit Schicksal?* In **Deutsches Jugendinstitut (vyd.):** *Was für Kinder, Aufwachsen in Deutschland. Ein Handbuch.* München 1993. Str. 78 – 90. (Jaké to děti, vyrůstání v Německu. Příručka. Pozn. překl.)

Taktéž **Corina, Wustmann:** *Die Blickrichtung der neuen Resilienzforschung.* In *Zeitschrift für Pädagogik* 2005 (2. sešit). Str. 192 – 206. (Směr soudobého výzkumu odolnosti. In Časopis pro pedagogiku. Pozn. překl.)

Na rozdíl od Oertera, který resilienci počítá k vrozeným osobním zdrojům, kterou je potřeba rozvíjet, definuje ji Wustmann jako kapacitu, „*kteřá je osvojována v průběhu určitého vývojového kontextu: v interakci dítěte s okolním světem.*“ (Str. 193.)

34 **Hallitzky, Maria:** *Schulpädagogische Fragestellung zu Möglichkeiten und Wegen globalen Lernens.* In **Hallitzky, Maria; Mohrs, Thomas:** *Globales Lernen. Grundlagen der Schulpädagogik.* (Svazek č. 52) Hohengehren 2005. Str. 71. (Školně-pedagogické pokládání otázek k možnostem a cestám globálního učení. In Globální učení. Základy školní pedagogiky. Pozn. překl.)

Aby člověk nebyl jen tzv. úspěšným a sebevtaženým jedincem a mohl také být zodpovědným člověkem, který dokáže přiměřeně jednat i nad rámec osobních kritérií, potřebuje k tomu morálku, vlastní úsudek a zájem, který překračuje hranice osobních záležitostí, a to „*bez toho, aby upadl do umíněnosti libovolného světonázoru nebo soukromé morálky, jejíž subjektivní přesvědčení by na konci byla ztotožněna s pravdou.*“³⁵

Globalizace a individuální zodpovědnost

Zde se vzdělání dostává do napětí mezi „Já“ a „svět“. Vycházejí z osvícenské filozofie, která hlásala individuální hodnoty jako:

- vzdělání ke schopnosti mít vlastní názory,
- jednání, za něhož je jedinec sám zodpovědný,
- rovnost před právem,
- solidární chování k bližnímu,
- a od 20. století pak také zodpovědnost za životní prostředí,

při tom všem se člověk v čase informací cítí vyzván, aby svoji globální spoluzodpovědnost bral vážně.

To, co ještě bylo v období idealismu považováno za patetický počín, se dnes na rovině jednání dostává do oblasti občansko-právní iniciativy: každý je vyzván, aby jednal jako politický a morální člověk, a to nejenom jako občan určitého státu, ale jako světový občan, popř. aby tento princip vyžadoval na celosvětové úrovni.

Takový požadavek předpokládá, že motivem moderního vzdělávání bude respekt před důstojností každého člověka, vědomí jednoho „lidstva/lidství“³⁶, a kromě toho také tolerance vůči ostatním formám života.

Hallitzky shrnuje ve smyslu toho, co v roce 1996 zaznělo ze zprávy Jacquese Delorse³⁷, kde se

35 **Pleines, Jürgen-E.:** *Zum Streit um die Bildung.* In **Borelli, Michele; Ruhloff, Jörg (vyd.):** *Deutsche Gegenwartspädagogik.* (Svazek II) Hohengehren 1996. Str. 128. (Ke sporu o vzdělávání. In Současná německá pedagogika. Pozn. překl.) Citováno dle Hallitzky, str. 72, srov. S poznámkou č. 54.

36 Německému slovu „*Menschheit*“ můžeme rozumět ve dvojitým smyslu: jednak jako „lidstvo“ a jednak jako „lidství“. V originále není blíže specifikováno, o jaký z těchto smyslů se jedná a předpokládá se, že jsou míněny oba. Pozn. překl.

37 Prezident mezinárodní komise pro vzdělávání ve 21. století. Komise spadá pod UNESCO.

vzdělání připisuje klíčová role v zápase o zrod nové světové společnosti, následovně: „Z porozumění sobě samému se zrodilo přijetí individuality druhého člověka.“³⁸ Proto je zapotřebí takového vzdělávání, které vede „k zodpovědnosti za vlastní život a za osobní cíle. Jedině tehdy bude podstatným příspěvkem na cestě hledání spravedlivého světa.“³⁹

38 Hallitzky, str. 84.

39 V roce 1997 se v Německu objevila zpráva Komise UNESCO pod názvem „Schopnost se učit: naše skryté bohatství“. Hallitzky cituje ve svém vyhodnocování Delors in: *Německé UNESCO – komise 1997*. Str. 12 – 15.

IV. Situace žáků 11. třídy z pohledu nauky o člověku a jejich dispozice k úsudku

Vývojové úkoly ve věku adolescence

Většina žáků 11. třídy již dosáhla svého 17. roku života, kam se také klade mezník v přechodu od střední k pozdní adolescenci.⁴⁰ Toť názor některých odborníků. Druzí pak kladou přechod od adolescence k rané dospělosti do 18. roku života. Fyzicky je tělo mladé ženy již zralé a také tělo dospívajícího muže zpravidla již dosáhlo své konečné výšky.⁴¹

Von Havighurst⁴² vyvinul koncept vývojových úkolů, tj. zvládnutí procesů nutných pro zrání jedince. Týkají se jak fyzické zralosti, tak také společenských očekávání a vytyčení individuálních cílů a hodnot. V tomto smyslu se právě v tomto období života odehrávají vývojové kroky vedoucí k definitivní dospělosti, konkrétně pak k tomu, co nazýváme svépravností. Havighurst mluví o těchto fázích určitých učebních procesů jako o „*sensitive periods for learning*“⁴³, a o konkrétních vývojových úkolech jako o „*teachable moments*“⁴⁴. Vychází při tom z toho, že vývojové úkoly všech tří zmíněných rovin se setkávají v provázaných procesech: vedle utváření vztahových schopností, přijetí své genderové role a svého těla, emotivní emancipace a přípravy na trvalé partnerství a profesní budoucnost prokázaly Havighurstovi výzkumy také to, že mladiství ve věku mezi 15. a 18. rokem života individualizují své hodnoty, vytváří si etický systém, který jim slouží jako červená nit, dospívají ke svému světonázorovému postoji a nabývají sociálně-zodpovědného jednání⁴⁵ - to se pak projevuje v jeho rolích jak v povolání, partnerství a rodině, tak také v jeho roli spotřebitele a politického občana.⁴⁶ Jinak řečeno: podstatné znaky vlastní identity vstoupily na denní světlo a nabízí základ pro sebeurčující jednání.

40 Oerter, Rolf; Dreher, Eva: *Jugendalter*. In Oerter, Rolf; Montada, Leo (vyd.): *Entwicklungspsychologie*. (5. vydání) Weinheim 2002. Str. 259. (Mládí. In Vývojová psychologie. Pozn. překl.)

41 Tamtéž str. 276 – 279.

42 Havighurst, Robert J.: *Development tasks and education*. New York 1982. (Vývojové úkoly a vzdělávání. Pozn. překl.) Originál vyšel v roce 1948.

43 Česky můžeme říci: „*citlivé období pro učení*“. Pozn. překl.

44 Česky můžeme říci: „*okamžiky, které jsou vhodné pro to, abychom se něco naučili*“. Pozn. překl.

45 Oerter; Dreher, viz výše. Str. 269 a 270.

46 Grob, Alexander; Jaschinski, Uta: *Erwachsen werden. Entwicklungspsychologie des Jugendalters*. Weinheim 2003. Str. 18. (Dospívání. Vývojová psychologie dospívajících. Pozn. překl.)

V předsálí „Já“⁴⁷

Pokud budeme chtít vystihnout situaci 17ti a 18ti-letých mladistvých z pohledu antroposofické nauky o člověku, která v procesu zrání rozlišuje mezi fyzickou, duševní a duchovní rovinou, popř. zachycuje jejich vzájemnou provázanost, můžeme i zde postup v individualizaci člověka. Jedná se o fázi, která se vyznačuje konečnou sebezodpovědností, o které Rudolf Steiner také mluví jako o „zrození Já“.⁴⁸ Jeden kolega zachytil situaci žáků v 11. třídě následovně: žáci se nachází v předsálí Já.

Zralost v 17. roce života

Zatímco duševní procesy ve 14. a 15. roce života probíhají spíše extrovertně-afektivně, okolo 16. roku se často projeví protichůdné tendence v podobě distancované skepse a sebenacházení v existenciálních hraničních zážitcích, které se ukázaly být základem zkušeností tohoto období. V návaznosti na tuto přelomovou fázi se nyní dala pozorovat schopnost „duševního dýchání“ mezi extroverzí a introverzí, mezi sympatií a antipatií, mezi otevřeností světu a vztažeností k sobě samému.⁴⁹

Vlastní bytí se realizuje skrze prostředkování mezi vnějším světem a vnitřními procesy. Individualizace se projevuje jako schopnost diferencovaně zaujímat stanoviska mezi rozličnými hledisky. Empatie na pocitové rovině, schopnost vysvětlit na kognitivní rovině a estetická kompetence na rovině jednání jsou výrazem duševní zralosti, která je základem pro utváření individualizované síly úsudku.

Kromě toho mohou být pozorovány i nové kvality během společného zpracování obsahů výuky nebo při realizaci projektů. Začínající relativizování vlastního stanoviska, jmenovaná schopnost empatie, vystupňované vnímání sebe sama a objevení vlastních intencí tvoří základ pro komunikativní a sociální kompetenci.

47 V něm. textu se mluví o „*Vorhof des Ich*“, tedy o „Nádvoří Já“. (Pozn. překl.)

48 Srov. vývojové úkoly dle Havighursta a dle konceptu waldorfské pedagogiky: **Götte, Wenzel M.; Loebell, Peter; Maurer, Klaus-Michael:** *Entwicklungsaufgaben und Kompetenzen. Zum Bildungsplan der Waldorfschule.* Stuttgart 2009. Str. 245. (Vývojové úkoly a kompetence. K vzdělávacímu plánu waldorfské školy. Pozn. překl.)

49 **Zech, Michael M.:** *Schwanger mit dem Ich. Pädagogik im Übergang von der Kindheit zur Jugend.* In: *Erziehungskunst. Zeitschrift zur Pädagogik Rudolf Steiners* 05/2008. Str. 521 – 527. (Těchotenství s Já. Pedagogika přechodu z dětství do mládí. In Umění výchovy. Časopis pro pedagogiku Rudolfa Steinera. Pozn. překl.)

Objevení vlastní biografie

To, co nejvíce vstupuje do vědomí, je vlastní biografie, a to buď na základě bolestivého zážitku vlastních hranic nebo při vysvitnutí osobních záměrů do budoucnosti. Vlastní životní cesta je latentně přítomným tématem. Budoucnost je identifikována skrze seberealizaci, nicméně často také bývá zatemněna starostmi a obavami. Na druhou stranu však může být důvěra v sebe sama silnou měrou posilněna doprovázejícím dospělým, jeho respektem a povzbuzování mladistvého v procesu „stávání se sama sebou“⁵⁰, a kromě toho ho může také nést – v naději a očekávání.

Individuální utváření úsudku na předloženém příkladě globálního hospodářství

Je evidentní, že výukový blok, který by se věnoval globalizovanému hospodářství, a který by se odvolával na zodpovědnost jedince za sebe sama, má dostatek vhodného materiálu pro výše načrtnuté procesy zrání. Je tu krok, který je potřeba učinit od své role coby spotřebitele směrem k nákupnímu rozhodování, ve kterém se bude manifestovat zodpovědnost za výrobní podmínky. Tento krok odpovídá rozsahu vlastního úsudku, který se realizuje mezi vlastním stanoviskem a globální periferií. Jinými slovy: svět vlastního života se rozšíří do globálních dimenzí bez toho, aby se stal abstraktním.

Vlastní etika se realizuje ve vědomí následků konkrétního jednání. Bratrská (sesterská) spoluzodpovědnost se rozšíří na oblast, která se svojí veškerou reklamou, danými trendy a egoistickou seberealizací zpravidla zůstává v pološeru částečného vědomí: příležitostně zasažen problesknutím špatného svědomí se člověk konejší vlastní bezmocí nad nesrozumitelnými a nedostupnými podmínkami globálního hospodářství.

Při tom se musí během utváření úsudku zvážit a zahrnout jak vlastní zájem (kvalita, cena), tak všeobecně lidský zájem. Se schopností vcítění je možné brát v potaz a zohlednit situaci druhých a pochopit jejich závislost a podmínky; jednoduše: je možno napomáhat k porozumění cizímu.

Zpochybnění upřednostňovaného konzumního postoje na několika málo příkladech, výzva k individuálnímu úsudku zvědoměním souvislostí mezi individuální spotřebou a sociálními, lidskými a ekologickými podmínkami při výrobě zboží a jeho převozu, to vše je dle porozumění Marie

50 Něm. „Selbstwerdeprozess“. Pozn. překl.

Hallitzky úkolem „globálního učení“.⁵¹ To odpovídá kriticko-emancipačnímu pojetí výuky, kdy globalizace není chápána jenom jako ekonomická výzva a šance, ale kdy je chápána také a především jako výzva k lidskosti a solidaritě.

Tento malý příklad jedné výukové řady by měl povzbudit pokud možno co nejvíce kolegyň a kolegů k tomu, aby na základě těchto podnětů utvářeli i svoji další výuku. V předmluvě jsou načrtnuty oblasti, které odkrývají mnohvrstevnatý proces globalizace, a o kterých může být pojednáno v rámci předmětů, které se věnují kulturám, výuce cizích jazyků, zeměpisu, dějinám, sociálním vědám, ekonomice a právu. Právě pro tyto předměty zde ještě leží mnohé lákavé didaktické a metodické úkoly.

51 **Hallitzky, Maria; Mohrs, Thomas:** *Globales Lernen. Grundlagen der Schulpädagogik.* (Svazek č. 52) Hohengehren 2005. (Globální učení. Základy školní pedagogiky. Pozn. překl.)

Úvod (Jochen Ketels)

Jak je možno procesu globalizace porozumět? Jak utvářet náš život a naši budoucnost v globalizovaném světě?

Tyto otázky si dnes lidé kladou nikoliv z teoreticko-akademického zájmu, ale z důvodu, že jsou zasaženi, protože se na tomto procesu podílí. Jak může škola při těchto otázkách poskytnout dospívajícím lidem nějakou první či základní orientaci?

Škola má přispívat k odhalení a zpřístupnění světu, k jeho porozumění. Jedná se o poznání: Jak funguje globalizovaný svět obchodu? A jedná se o utváření: Jaký je můj podíl na pokračujícím vývoji světových poměrů?

Ve středu stojí člověk a hospodářství je odvozeno od lidských potřeb. Je to sice otřepaná fráze, ale nicméně převládá názor, že je v běžném pojetí výuky ekonomie tato skutečnost unáhleně odstavena na druhou kolej.

Ze zkušeností víme, že je složité, aby se učitel v běžné výuce a jí daném čase mohl pustit do celé šíře nabízených podkladů, aby se v nich orientoval a zaručil takovou výuku, která by zohlednila daná hlediska. Při veškeré snaze zde nezbyvá nic jiného než cesta džunglí globalizované záplavy informací a pro pochopení hospodářsky-sociálních souvislostí pak vystavění takového základu, který bude vycházet z principů tříčlennosti sociálního organismu.

„Globalizaci“ může být rozuměno jako nadřazenému pojmu pro aktuální dění ve světovém hospodářství. Kde v tomto komplexním procesu budeme s žáky hledat styčný bod? Textilní odvětví je hned z několika hledisek velmi vhodnou oblastí. Bylo a je významným motorem globalizace a jde nám po zkušenostní stránce až na kůži; my – a žáci – jsme podstatnými aktéry tohoto odvětví. Technicky vzato bylo také z této oblasti již mnohé pro účely výuky docela dobře zpracováno. Propojení a myšlenka spoluzodpovědnosti zde leží na dosah.

*„Sociálně citící lidé mohou vzejít jenom z takové výchovy, která je vedena a spravována sociálně citícími lidmi.“*⁵² Výuka ekonomiky a sociálních věd, jež je součástí širšího života školy, nemá sama o sobě speciální postavení ve vztahu k výchově k sociálnímu chování a jednání. Nicméně v ní může v ní vzniknout klasické pojmové myšlení a promyšlení souvislostí, a o to se tu má jednat. Otázka smyslu není v průběhu výuky pokládána explicitním způsobem, ale přesto stojí pro každého současníka, učitele jak žáka, vždy v pozadí. Smysl globalizace je zde viděn tak, jak to pojmenovává

52 Steiner, Rudolf: *Die Kernpunkte der Sozialen Frage*. Str. 11. (Podstata sociální otázky. Pozn. překl.)

Naomi Klein, průkopnice, která začala upozorňovat na nešvary globalizace: „*Globalizace znamená víc než jenom jednoduchou směnu peněz a zboží; znamená, že jsme strážci všem svým bratrům a sestrám.*“⁵³

Zde předkládaná výuková řada se vyučuje na Svobodné waldorfské škole v Göttingen od školního roku 2007/2008 v rámci výuky sociálních věd. Má dotaci dvou hodin týdně a je stále znovu ověřována a vyvíjena. Jednotlivé části této řady odpovídají danému času jen rámcově a jsou prodlužovány či zkracovány dle zájmu a smysluplnosti v rámci konkrétní výuky v konkrétní třídě. Ve 12. třídě by se na tuto řadu dalo napojit fázi, která bude mít silnější těžiště v pojmové reflexi.

Ve své knize „*Cestopis jednoho trička*“ vysvětluje Pietra Rivoli, že vypráví svůj příběh proto „*aby morálku našla a ne aby nějakou morálku předávala*“. Podobně jsem to měl i já se svojí prací.

53 Klein, N.: *No Logo*. Str. 359.

I. Hlavní hlediska

1. Hospodářství⁵⁴

Na titulní straně německých novin „Zeit“ z 6. 3. 2008 jsou vyjmenovány některá pravidla⁵⁵ hospodářství, které jsou podepřeny slovy někdejšího kardinála, a současného papeže, Josefa Ratzingera:

„Morálka, která si myslí, že může přeskocit hospodářské zákony, není morálkou, ale moralismem, tedy opakem morálky.“

Následně jsou pojmenována pravidla hospodářství: Povinností v podnikání je v první řadě jeho orientace podle hodnoty svých akcí, neustálé zvyšování výkonnosti podniku, rozpuštění nehospodářských vazeb a přiměřené zúročení kapitálu.

Uvedené si zasluhuje doplnění, protože se v nejlepším případě jedná jen o dílčí, byť oprávněné, aspekty celé skutečnosti. V takové redukci klíčí cynismus a sklíčenost. „Pravidla“ takového ražení ponechávají – mladého – člověka bez orientace. Podáme-li úkol hospodářství takovýmto způsobem, stává se jeho služba lidským potřebám nezřetelnou. Může dojít k mylnému dojmu, že člověk tu je pro hospodářství. Jak je to tedy?

Smyslem moderního hospodaření je a zůstává hospodárná a pokud možno co nejproduktivnější výroba s co nejnižšími náklady. Duch, který je neustavičně nasměřován ke zlevňování výroby, k racionalizaci, zde nachází nekonečné pole působnosti. To má být *tím* pravidlem hospodářství. Do té míry také můžeme v rámci školní výuky sledovat *myšlenkovou linii* „mainstreamových“ ekonomů.

V tomto smyslu zdravý hospodářský proces neustále vytváří přebytek, výnos nebo zisk. Pokud podnik toto nemůže vykazovat, je označován za nerentabilní a je zanechán. Navíc dochází k postupnému uvolňování pracovní síly. Neustále rostoucí produktivita a rozšiřující se mechanizace a digitalizace tendenčně vyžaduje pokles pracovního nasazení. Jen ten, kdo popírá hranice růstu, nemůže této výpovědi dát za pravdu.

Výnosy z kapitálu stoupají, mzda má tendenci klesat. Liberalizovaný globální kapitalismus tento vývoj mohutně žene dopředu. K ilustraci těchto hospodářských zákonitostí může posloužit denní

54 Slovo *hospodářství* v tomto kontextu zahrnuje jak rovinu „ekonomickou“ – ekonomiku (podniku či státu) – tak i rovinu „obhospodařování“ – tj. spravování vlastního majetku (popř. zajištění jeho růstu). Pozn. překl.

55 Něm. slovu „Gesetz“ můžeme rozumět jako zákonu, pravidlu či zákonitosti. Pozn. překl.

tisk: Koncem února 2008 oznámila společnost BMW snížení počtu pracovníků o 8100 míst, což doplnila zprávou, že kapitálová výnosnost je sice dobrá, ale bude muset být zvýšena, aby byla zajištěna výše očekávaného dlouhodobého zisku. Zmíněný článek z novin „Zeit“ chtěl očividně podržet před očima zneklidněných jedinců tvrdá fakta života. Stesk nad takovými postupy nebo analýza stranických programů levicově či liberálně orientovaných stran⁵⁶ by pro výuka byla neplodná a nudná, neperspektivní.

Je zde smysluplné, abychom ve svém přemýšlení byli o krok napřed. Práce vztahující se k materiálním výrobním procesům má klesající tendenci, ale práce zaměřená na sféru lidí nikoliv. Vzdělávání, výzkum, zdraví, terapie, sociální umění, ochrana životního prostředí a péče o přírodu, veškerý duchovní a právní život – v debatě k základnímu příjmu⁵⁷ se také mluví o tzv. „*životu prospěšné práci*“⁵⁸ - zná v tomto ohledu jiné pravidlo. Zde není udáván tón *ve jménu* racionalizace a ani zde nejde o to, aby se uvažování zakládalo na stále větším výnosu při čím dál nižších nákladech. Rozdíl spočívá v tom, že cíl takového druhu práce *ve své podstatě* spočívá v něčem jiném než v produkci, tj. ve výrobě materiálních produktů, v přeměně přírody do spotřebního zboží.

V běžném chápání pojmu „služba“ je tento podstatný rozdíl zahlazen. Pečovatelská služba je zásadně jiné povahy než servis, jako je tomu např. u počítačového servisu poskytovaného logistickému podniku. Také u běžného pojmu „hospodářství“ je potřeba rozlišovat. Na jedné straně tu máme obhospodařování nemocnice nebo školy a na straně druhé tu je hospodářská situace podniku (např. výrobce mobilních telefonů) a obojí podléhá různým hlediskům: u prvního je *důležitá* pozornost k člověku, u druhého zlevňování výrobního postupu. Nadbytek, popř. zisk z materiálního výrobního procesu, by mohl být darován všem těm lidem zaměstnaným v „lidské sféře“, a to prostřednictvím daní nebo přímým finančním příspěvkem. Tomu v současnosti nepřije, nikoliv nedostatek hospodářské síly, malé výnosy nebo všeobecná chudoba, ale v mnohem větší míře se jedná o zastaralé právní myšlení, které připisuje výnosy z kapitálu a hospodářských aktivit soukromým vlastníkům namísto společnosti jako celku, která *je* k tomuto přebytku ve skutečnosti přivedla.

56 V něm. textu jsou uvedené strany Německa: die *Linke* (strana z levicového politického křídla) a FDP („*Freie demokratische Partei*“, liberální strana). Pozn. překl.

57 Něm. „*Grundeinkommen*“. Pozn. překl.

58 Něm. „*lebensdienliche Arbeit*“. Pozn. překl.

Souhrnně můžeme říci, že:

- v produkci dochází k pokroku, který z části nabývá netušených rozměrů, *nicméně* je nutný a smysluplný
- ubývá práce v oblastech, kde na materiální rovině dochází k přeměně přírody na výrobky
- v neomezené míře je žádána práce, která se vztahuje na lidskou sféru
- plat za práci v lidské sféře v současnosti fakticky tendenčně klesá, popř. není z různých důvodů *vůbec* možná, ačkoliv by vlastně byly k dispozici přebytky ve formě kapitálových výnosů
- postoj, že zisky z hospodaření podniku náleží jeho vlastníkům (akcionářům), v současnosti zabraňuje dostatečné *návratnosti* těchto prostředků do společnosti

Ekonomie se vždy vztahuje na přerozdělování existujících statků a je z tohoto pohledu proto těsně vázána na otázku spravedlnosti. *Proto* je výuka ekonomie do určité míry vždy sociální naukou, přičemž je pojmu „sociální nauka“ vždy potřeba rozumět – což je obzvláště důležité při práci s žáky – jako „nauce o přerozdělovacích vztazích ve společnosti“ a nikoliv jako běžnému (žakovskému) porozumění, které by se dalo vyjádřit větou „*Bud' trochu sociální.*“⁵⁹

2. Obraz člověka

V *této* výukové řadě je pojednáváno o takovém hospodářství, které stojí v napětí mezi dvěma póly: konkurence a kooperace. Na jedné straně stojí hospodářský liberalismus a tržní ekonomika s lidským impulsem egoismu a ziskovosti, na straně druhé stojí východiska obecného hospodářství nebo-li asociativního hospodářství s impulsy spoluzodpovědnosti a solidárního podílu, podpořené hlubším porozuměním celospolečenským souvislostem. Obojí směřování můžeme nalézt v člověku.

Tzv. ekonomická pravidla jsou odvozena od lidského obrazu. Převládající pojetí ekonomie, jak jí je běžně rozuměno od dob svého zakladatele Adama Smithe, běžně znamená že: egoismus jednotlivce vede skrze neviditelnou ruku k blahu všech. Převládá zde myšlení, které je vyživováno především skrze analýzu a procesy jednoduchého řetězce příčin a důsledků.

Nedostatečnost takového přemýšlení je v současnosti čím dál zjevnější. „Propojené“ myšlení, které dokáže vzít na zřetel „celistvou“, multikauzální splet' podmínek jako tomu je u ekologického způsobu náhledu *na skutečnost*, mnohem více odpovídá současnosti. Formulace z okruhu tohoto

59 Něm. „*Sei doch mal sozial.*“ Pozn. překl.

nového myšlení jako např. „*Důvod se nachází v budoucnosti.*“ toto východisko podtrhují. Budeme-li vycházet z fenoménů a ne ze zdánlivých pravidel, uvědomíme si např., že je mnoho lidí nespokojeno se stávajícími hospodářskými poměry a že si přejí něco jiného (např. slogan: „*Jiný svět je možný!*“⁶⁰). Tomuto usilování o nové, jež je realitou, která je přítomna především v žácích, náleží stejné právo jako např. „Smithovu egoismu“, aby bylo zařazeno do předpokladů, z nichž vychází nauka o hospodářství.

V tomto protinávru je prioritou vývoj zdravých hospodářských vztahů a nikoliv jednostranné chápání vycházející jenom z kapitálových zájmů.

„Kdo v tržním hospodářství mluví o bratrství, je považován za idealistu odtrženého od světa nebo za blázna; kdo si v socialismu nárokoval individuální svobodu, byl považován za kontrarevolucionáře, za nepřítele kolektivu. Při všem uvažování vyšel s prázdnou právě ten člověk, který usiloval o bratrství z vlastní svobody.“⁶¹

Tím, že ve výuce o takových lidech a o jejich aktivitách mluvíme, poukazujeme tím na realitu v ekonomickém dění, která různými způsoby naráží na zjištěné zájmy.

Hospodářský život je představen ve své kruté tvrdosti na příkladu textilního odvětví. To je nicméně vytvářeno člověkem – a kdo je tedy tím člověkem? Jedná se o podobu hospodářství, která odpovídá člověku, jeho založení? Tato otázka stojí v pozadí našich úvah. Člověk to totiž dokáže i jinak a občas tak činí, nicméně se liberalizované hospodářské struktury snaží nastavit jinou cestu. Žáci při tom mohou zažít, jak člověk v sobě nese obě možnosti. Pravděpodobně pocítí, jakým směrem se budou chtít sami ubírat.

3. Pojmy

Znalost tradičních pojmů je předpokladem k jejich dalšímu rozvíjení. Vycházejí ze zkušenosti, víme, že žáci 11. třídy sotva znají přesný pojmový obsah zde pojednaných pojmů. Taky odkud? Abychom s nimi mohli přiměřeně zacházet, určitě znamená dobrý základ ve všeobecném ekonomickém vzdělání a představuje tím pádem školní látku. Lexikální pojetí by pro žáka představovalo nudnou výuku, protože nejprve nebude vůbec schopen, aby takové abstraktní představování pojmů propojil s realitou vlastního života.

60 Něm. „*Eine andere Welt ist möglich.*“ Pozn. překl.

61 Herrmannstorfer, Udo; *Scheinmarktwirtschaft*. Str. 29.

Kdy se výuka stává pro žáka zajímavou? Přeci jenom tehdy, pokud dokáže naznačit odpovědi na jeho skryté otázky a pokud pro něj dokáže učinit svět o kus srozumitelnější a zvládnutelnější.⁶² Pojmy tu nejsou sami od sebe, jsou nutným vozem na cestě hlubšího porozumění skutečnosti, tedy spíše jakými ukazateli než konečným cílem výuky. Jako učitelé učiníme dobře, když pojmy ponecháme v mírné nejasnosti a vezmeme je jako předběžné záchytné body na cestě k čím dál lepšímu porozumění, zkrátka je ponecháme živé. Ve výuce se vždy pohybujeme mezi faktickým, již *utvořeným*, a tím, co se stává, *čemu je ponechána otevřenost*. Posledně jmenované může být popsáno pouze takovými pojmy, které jsou blízké zkušenostní oblasti žáků.

Uvedené pojmy se u pojednávané výukové řady osvědčily jako jí blízké a nutné pro porozumění celku. I navzdory uvedených výhrad se také hodí spíše pro školometské otázky a zkoušení.

Uznávané a běžně chápaní pojmů lze nalézt v literatuře.⁶³

- a) liberalizace
- b) globalizace
- c) volné tržní hospodářství
- d) socialistické státní hospodářství
- e) sociální tržní hospodářství
- f) sociální stát
- g) subvence
- h) burza
- i) „*terms of trade*“
- j) kapitalismus
- k) socialismus
- l) komunismus

62 **Dietz, Karl-Martin;** *Gesund Denken und Handeln*. Str. 10.

63 **Rehbaier, Boike;** *Theorien der Globalisierung*.

4. Základní pojmy asociativní spolupráce

„Spolupráce mezi snahou „prodat draze“ ze strany výrobce a snahou „koupit levně“ ze strany konzumenta je východiskem asociativního hospodaření.“

Asociace jsou dorozumívacími orgány mezi oběma póly, produkce a konzumace. Z napětí protichůdných zájmů, které současně mají společnou intenci, aby skutečně došlo k procesu výkonu a výměny, dochází k plodné hospodářské spolupráci.“⁶⁴

Pojmu „asociace“ je potřeba rozumět jako vertikální spolupráci, která zahrnuje celkový řetězec utváření hodnoty a vede až k vytváření ceny. Princip nabídky a poptávky je tendenčně zatlačován na základě přímého vztahu mezi výrobcem a spotřebitelem, a to vědomým vytvářením cen, které je nezávislé na tržním dění. Teprve při tom je možné se např. domluvit na omezení výroby, aby se nabídka zboží mohla přizpůsobit poptávce a předešlo se nadkapacitního stavu. Toť myšlenka, která tváří v tvář současné odbytové krize v automobilovém průmyslu získává na šarmu. Tím se může na základě samotného hospodářského dění učinit přítrž plýtvání surovin a omezit zatěžování životního prostředí. Základní podmínka, jakožto také důsledek takovéto asociativní spolupráce je bezprostřední vnímání potřeb druhých, z něhož může vzniknout něco na způsob objektivního smyslu pro společné, který nastoupí na místo konkurenčního boje, který je zaměřen sám na sebe.

Férový obchod

Asociace přesahují konvenční hospodářské normy. V tržním hospodářství vyrábím pro trh. Zda-li tam můj výrobek najde odběratele, to se rozhodne teprve až podle toho, jak v konkurenci obstojí mezi ostatními výrobky. Jinak je tomu u „férového obchodu“: tam stojí v popředí vztah k výrobcí, je tam povědomí, pocit o provázanosti a střídavé odkázanosti jednoho na druhého. U prvního *je důležitá* nejlepší cena, u druhého cena férová. U prvního *hraje roli* libovůle trhu, u druhého závaznost domluvy – tyto odlišné ekonomické principy jsou pro žáky *uchopitelné* na základě konkrétních příkladů.

V mnohých městech dnes máme obchody, které nabízí *fair trade* výrobky. Jako vstup do pojednání o těchto podobách asociativní spolupráce se osvědčila učitelem zasponzorovaná a žáky vychutnaná tabulka čokolády, která pochází z férového obchodování: tak dobré může být asociativně vyrobené zboží!

64 Herrmannstorfer, Udo; *Scheinmarktwirtschaft*. Str. 62.

V této fázi ještě určitě nezáleží na všeobecně nezvyklém pojmu „asociace“, mnohem důležitější bude přesné prostudování podmínek, za kterých dochází k výrobě a obchodování s určitým zbožím.

Transparentnost při vytváření cen

Jak vznikají ceny, jednak na trhu a jednak na základě „spolupracujícího hospodářství“? Jaké motivy se nachází za vytvářením cen? Kdy pro mě nějaký výrobek stává příliš drahým? Jaké důsledky mohou mít ceny vytvořené na trhu?

Takové a jim podobné otázky se mohou s žáky probírat na základě předkládaných podkladů. Fenomény se částečně vysvětlují samy sebou. Můžeme si při tom uvědomit, že jako konzumenti také představujeme část ekonomického procesu. Moje rozhodování při nákupech má své důsledky – až do odlehlých kontinentů: na sociální rovině zůstáváme vždy *součástí* celku. Pohled na hospodářské dění zahrnuje – pokud jej domýšlíme do konce – pohled na motivy kupující/ho. Globalizace sahá až ke mně. Obchodními cestami jsem propojen/a s velmi vzdálenými výrobci. Při tom je možné si uvědomit: Mohu se zajímat o výrobce a výrobní podmínky mé čokolády nebo mého trička.

Příklad: asociace u Sekemu

Na 80 ha pouštní země v blízkosti Kaira založil v 70. letech Ibrahim Abouleish z jedné farmy komplexní vývojový projekt, který dnes zahrnuje různé prosperující hospodářské podniky z oblasti ekologie a početná kulturní a sociální zařízení. Idea asociace byla v projektu Sekem vědomě prohlášena za základní princip jeho hospodaření.

„Byl jsem přesvědčen, že je v Egyptě potřeba se vědomě zabývat právě tímto bodem – myšlenkou asociace – a to už před začátkem projektu.“⁶⁵

Můžeme tomu *ještě* lépe porozumět, pustíme-li se v rámci tohoto projektu do studia podmínek pro jeho rozvoj.

„Tam, kde produkce a konzum nejsou vystaveny naprosté svobodě trhu v naději na jakoukoliv zdárnou seberegulaci, ale je vytvářena na základě setkání lidí – výrobců a konzumentů – , tam si ekonomie dokáže udržet optimální transparentnosti, jak v ohledu na tvorbu cen, tak také v pohledu

65 Abouleish, Ibrahim; *Die Sekem-Vision*.

na celý řetězec, od suroviny až ke konečné spotřebě. Transparentnost vytváří důvěru a patří k nejdůležitějším zdrojům, což se mezitím rozkřiklo i v manažerských kruzích.“⁶⁶

Asociace má na jednu stranu institucionální charakter, a proto se četní obchodní partneři spojili do „*International Association of Partnership*“, na stranu druhou se však nenechají institucionálně svázat, protože již vznikají na bázi čestného a férového (hospodářského) partnerství. Asociace nejsou zájmovými kluby, ale setkání, ke kterým dochází v duchu vzájemného respektu, a která mají přispět k optimalizaci oběhů.

Ibrahim Abouleish vysvětluje tuto ideu následujícím způsobem:

„*Pojem 'ekonomie lásky' nepochází ode mě. Vlastně jsem vždy chtěl ekonomii bratrství. Pojem vytvořili přátelé ze Švédska. Ale Egypťané pojem pak převzali a rozšířili ho v médiích. Ale odkud pochází? Je to nová hospodářská idea, asociace. Obvykle je to tak: když zemědělec či farmář něco nabízí, fabrika tlačí cenu dolů a děje se tomu tak po celý řetězec až ke spotřebiteli, který zvolí nejlevnější výrobek. To vede k bariérám. Žádný člověk neví, co dělal ten druhý, a to vede ke katastrofálním okolnostem. Nejjasnější je tento řetězec vidět v rozvojových zemích, kde právě zemědělci velmi zchudnou. U asociace je tomu naopak. Ptáme se spotřebitele, co chce, my pak definujeme produkt, specifikujeme ho, stanovíme férovou cenu a vyjasníme si, kolik má být vyrobeno. Potom se řetězec směrem k zemědělci odvíjí velmi transparentně. Řekne se mu, kolik má vypěstovat a co za to obdrží. To je férová cena, která dovolí, aby jeho děti mohly chodit do školy a měly přístup ke zdravotní péči. Tím může každý v řetězci shodit bariéru. To znamená, že lidé nebojují jeden proti druhému, spolupracují. A to Švédové nazývají 'ekonomií lásky'.*“⁶⁷

Další příklady

Mnohé podniky dnes pracují více či méně přiznaně nebo vědomě na rozvoji vertikální spolupráce. Remei AG líčí ve svém „sebeobrazě“ spolupráci takového druhu. „*Čajová kampaň*“⁶⁸ pracuje na zprůhlednění své cenové struktury. Výrobce kosmetiky „*The Body-Shop*“ informuje o podmínkách, za kterých jsou jeho produkty vyráběny. V textilní oblasti se tímto směrem vydaly „*American Apparel*“ nebo „*Brandt-Textil*“. *A mohli bychom jmenovat ještě další příklady.*

66 Baumgartner, Michael; *Sekem*. Str. 56.

67 Baumgartner, Michael; *Sekem*. Str. 55.

68 Něm. „*Teekampagne*“. Pozn. překl.

Při tom by neměla být přehlížena konkurence, která mezi jednotlivými férovými textilními podniky existuje.

<p style="text-align: center;"><u>Tržní hospodářství</u> <i>Vědomí konkurence a osobních výhod</i></p>	<p style="text-align: center;"><u>Asociativní hospodářství</u> <i>Vědomí spolupráce a rozdělování</i></p>
<p style="text-align: center;">Výrobce</p>	<p style="text-align: center;">Výrobce <i>Vertikální spolupráce v rámci vytvořených vztahů</i></p>
<p style="text-align: center;"><i>Anonymita</i> Trh <i>Nepřítomnost vztahů</i></p>	<p style="text-align: center;">Obchod(ování) <i>Vnímání sebe navzájem</i></p>
<p style="text-align: center;">Spotřebitel</p>	<p style="text-align: center;">Spotřebitel <i>Vyrovnaní zájmů</i></p>

5. Žáci

Předkládaný návrh výuky je myšlen jako vstup do dialogu s žákem. Mnohé z toho, v čem zůstal dluh vůči jeho otázkám a zájmům, zde bylo začleněno. Vychází to z přesvědčení, dobrá výuka představuje střídavý učební proces. *Takovým procesem*, v němž mají žáci tu vůli a jsou schopni vyjádřit své učební potřeby.

Výuku, kterou zde máme na mysli, představuje půdu, na které mohou zarezonovat více či méně ještě nevyjádřené otázky žáků.

Otázka učitele: „*Co vás napadá ke slovu kapitalismus?*“

Odpovědi žáků: „*Neexistují tam žádné hodnoty. Hodnoty se tam mění. Je tam jenom zájem o profit. Charakteristickými znaky jsou chamtivost a peníze. Velké firmy polykají ty malé.*“ nebo „*Kapitalismus nemůže fungovat pro všechny.*“

Podnět jiného žáka: „*Měli bychom mluvit o morálce.*“

Někdy jsem měl dojem, že jsou žáci ve vývoji před učitelem. Četli jsme společně interview s ředitelem jednoho z výrobců džínových kalhot (viz celek č. 6). Poté jsem si své otázky mohl ušetřit, protože se žáci cítili natlačeni diskuze, během níž měli vyjadřovat svá hodnocení. Zaznívala při tom vyjádření jako:

„*Pan S. je trochu staromódní. Já bych chtěl vědět o podmínkách, za kterých dochází k výrobě, o jejích dopadech na životní prostředí nebo o sociálních souvislostech. Také si dokážu představit, že bych za jiných okolností považoval jiné ceny za přiměřené.*“

Uvědomil jsem si při tom, že tu už došlo k proměně spotřebitelského chování, směrem ke kritičnosti, a že se už dlouho čeká na to, aby našlo své nové struktury, které by dokonce žáci by už byli schopni vytvořit. Jenom pomysleme na učitele Christiana Gelleriho, který před několika lety společně se skupinou žáků přivedl k životu regionální peněžní měnu „*Chiemgauer*“. V jiné souvislosti z řad žáků zaznělo heslo „*základní příjem*“⁶⁹. Propracování tohoto námětu zůstává vyhrazeno pro snahy, jež by vedly dále.

6. Výukové metody

„*Svět není plný problémů, ale plný úkolů.*“

(U. Herrmannstorfer)

Zájem

V duchu Héraklových slov („*Žák není podoběn sudu, který se má naplnit, ale pochodni, která se má zapálit.*“) má zájem vzniknout až na základě položených otázek. „*Inter-esse*“⁷⁰ (česky: *zájem*) znamená „*být mezi*“, což znamená, že žáci mohou poznat a zažít, že žijí uprostřed mezi diskutovanými světovými souvislostmi, že jsou součástí celo/světové společnosti, a že se jako její

69 Něm. „*Grundeinkommen*“. Pozn. překl.

70 Jedná se o výklad, který se opírá o něm. znění slova zájem: „*Interesse*“, které samo o sobě nabízí: „*inter*“ + „*esse*“ (mezi + být). Pozn. překl.

účastníci učí pokládat své otázky.

Nejedná se o *předem* očekávané správné odpovědi. Mnohem více se jedná o zážitek toho, jak je možné si do velké míry sám otevřít své otázky, a to na základě situace, která byla ve výuce nastolena. Pokud své „inter-esse“, tj. svůj zájem, mohu na nich zažít, již se účastním. Při tom se také jedná o pocity, což je víc než odstup intelektuálního náhledu na problémy světa.

Pocity

„Současná dějinná krize lidí vyžaduje, aby došlo v každém člověku ke vzniku určitých pocitů, a aby podněty k tomuto vnímání přicházely z výchovného a vzdělávacího systému stejnou měrou jako ty, které mají vést k osvojení čtyř základních výpočetních postupů.“⁷¹

Pocity souvisí s city, se sou-citem s lidmi, kteří se kromě mě podílejí na hospodářských procesech a s nimiž vstupují do interakcí.

Tato pocitová rovina je při výuce vždy přítomna. Jako učitel si toho mohu všimnout a přispívat k takovým rozhovorům s žákem, během nichž se nedotýkám jenom kognitivní roviny, ale také probouzím empatii: *„Dobře vidíme jenom srdcem.“ (Saint-Exupéry)*

Vize a sny často stály na počátku působivých činů. Může se o tom pojednat a nadto může směrem k žákovi vznesena výzva, aby sám vyvinul svoji vizi jako první krok, jenž přispěje k budoucímu světu. Pokud z výuky nakonec zůstane pocit: *„Učiním ve světě něco rozdílného“*, pak jsme jeden z cílů již naplnili.

Zájem učitele, jeho vnitřní nastavení, úkol, který si učitel svojí výukou sám stanovuje, stojí pravděpodobně na nejvýše položeném místě. To, jak učitel sám o sobě o tématech mluví, bude mít dopad na žákovy pocity a jeho zážitky z výuky.

Vlastní aktivita

Žákovo vnitřní nastavení ke spoluúčasti, jež se projeví jako jeho vlastní aktivita je tím, na čem v první řadě záleží. Lze jí vnímat. Žák klade otázky, ve svém sešitě zpracovává otázky, jež byly

71 *„Die gegenwärtige geschichtliche Menschheitskrise fordert, dass gewisse Empfindungen entstehen in jedem einzelnen Menschen, dass die Anregung zu diesen Empfindungen von dem Erziehungs- und Schulsystem so gegeben werden, wie diejenige zur Erlernung der vier Rechnungsarten.“*

Steiner, Rudolf; *Die Kernpunkte der sozialen Frage.* Str. 49.

zadány písemně, chce zpracovat referáty, hledá na internetu, podílí se na rozhovorech ve výuce, přispívá vlastními informacemi. Zprostředkování faktů je vkladem učitele v rámci tradiční frontální výuky; trocha z tohoto soudku je v každé vyučovací hodině užitečným počinem, jež spojuje s realitou.

Nahození otázek podněcuje žáka k vnitřní aktivitě. V rozhovoru a diskusi se procvičuje a podporuje *schopnost postavit se čelem k střetům*. Práce s texty vyjasňuje a formuje vlastní myšlenky. Výroky známých osobností stimulují k vnitřní aktivitě a tvoření myšlenek:

„Svět má dostatek všeho, čeho je zapotřebí k uspokojení potřeb každého člověka, ale nemá dost pro chamtivost byť jednoho jediného.“ (Gandhi)

7. Jednání

„Kdo pochopil a nejedná, nepochopil.“

(Bruno Manser)

„Jedná se tedy jen z poloviny o získání vědomostí, druhá část je činné utváření cest.“

(Manfred v. Mackensen)⁷²

Výuka, která má žáka zasáhnout, si musí klást otázku na souvislost mezi idejí a činem. Na začátku této práce stojí idea překonání čistých tržních sil díky asociativní spolupráci v hospodářském životě, která je rozvíjena v průběhu předkládané výukové řady. Správně pochopit ji pak dokážeme na základě vlastního jednání. Jak k němu může dojít ještě v rámci školy? Alespoň nahmatání *možných* cest je v této práci naznačeno. S pomocí nauky o člověku je možné blíže nahlédnout cestu, kterou si idea razí skrze city, popř. pocity, až k chtění.

Podle podmínek by mohlo ve výuce dojít k formulování nápadu, jak uskutečnit kampaň pro rozšíření obchodního působení Coop-CH nebo zařazení obchodníků z oblasti německého ekologického a fair-tradového obchodu s textilem na „masový“ trh. Bylo by to možné např. Sérií rozhovorů mezi žáky. Byla by tím ověřena síla spotřebitele.

Kai Pulfer založil v roce 2007 ve Winterthur spolek „Filmy pro Zemi“ s nápadem darovat DVD.

⁷² *„Es handelt sich also nur zur Hälfte um Wissensgewinn, die andere Hälfte ist tätiges Weg-Machen.“*
V. Mackensen, M. (vyd.); *Geographie-Wirtschaft-Technik*. Str. 7.

Filmy jako „Nepříjemná pravda“ od Al Gora, „We feed the World“ nebo „Let’s make money“ tematizují velké otázky kolem ekologické a sociální zodpovědnosti v celosvětovém měřítku.

„Jisté je, že je nyní zapotřebí nové generace těch, kteří jednají a kteří jsou odvážnější, efektivnější, moudřejší a rychlejší.“

II. Výuková řada

1. Vznik světového hospodářství

(pracovní list č. 1: Co dobrého a zlého přináší průmysl ...)

2. Důsledky vzniku textilního průmyslu

(pracovní list č. 2: Stav proletariátu)

(pracovní list č. 3: Konkurence a kooperace / Robert Owen: New Lanark)

3. Globalizovaný textilní průmysl v současnosti

(pracovní list č. 4: Karl Marx: Touha ...)

4. Zpracování bavlny

(pracovní list č. 5: Oděvní průmysl – zóny volného obchodu)

(pracovní list č. 6: Portrét švadleny)

(pracovní list č. 7: Džíny na cestě kolem světa)

5. Ceny v textilním průmyslu

(pracovní list č. 8: To je krádež)

(pracovní list č. 9: Jaká je cena trička a kalhot?)

6. Cenové kalkulace dalších firem

(pracovní list č. 10: Dějiny džín)

(pracovní list č. 11: Mustang – globalizované džíny / Rozhovor s jejich výrobcem)

7. Globalizované hospodářství

8. Férový obchod

(pracovní list č. 12: Z propagačního letáku jednoho fair-trade podniku)

(pracovní list č. 13: Novinové články k férovému obchodu s džíny)

9. „Kampaň za čisté oděvy“

(pracovní list č. 14: Skandál v krejčovské dílně společnosti Tchibo)

(pracovní list č. 15: „Otevři oči, když kupuješ oděvy“/ Zákaznická karta společnosti INKOTA)

(pracovní list č. 16: Zasad' se o férové pracovní podmínky)

(pracovní list č. 17: Spotřebitelky mají moc)

(pracovní list č. 18: Základní požadavky etického kodexu CCC)

(pracovní list č. 19: Kdo dostane těch 100 euro, které zaplatím za mé nové sportovní boty?)

10. Remei, a.s.

(pracovní list č. 20: Remei, a.s.)

11. Čistá sklizeň

12. Sekem

(pracovní list č. 21: Sekem)

1. Vznik světového hospodářství

Damned if they stay

Damned if they leave

Better, at least, to have gone

And be doomed in the boat of their dreams

(umělecké dílo na *documenta 2007* věnované africkým uprchlíkům lodích)

- „Proč Afričané prchají?“
- „Jaké úkoly má hospodářství?“

Původ bavlny

Mexiko – Střední Amerika – Egypt – Babylon – Persie – Indie

S výrobou bavlněných textilií se setkáváme v Indii již v dobách antiky, s obchodem s „jemnými látkami“ dovážených z Orientu už ve starých časech.

Kolonie a otroci

Okolo roku 1700 se Evropané oblékali do hrubých lněných a vlněných látek (len, ovce), jemná bavlna byla luxusním zbožím.

Britové zakládali plantáže ve svých koloniích v Severní Americe a začali tam také sázet bavlníky.

- „Kdo tam pracoval?“

Na Atlantiku se zhruba od r. 1600 setkáváme s trojicí obchodovaného zboží: alkohol, skleněné zboží a zbraně, které se dostaly z Evropy k africkému pobřeží; černí otroci byli za nejtvrdějších podmínek na lodích přepraveni do Ameriky (asi 12 milionů lidí bylo převezeno mezi lety 1500 a 1800, přežilo z nich jen 10 milionů).

Jižanské státy, které si držely otroky: Delaware, Maryland, Virginia, North a South Carolina, Georgia (bavlna), vzdáleneji: Kentucky, Tennessee, Louisiana, Mississippi, Alabama.

Do Evropy se dovážely: cukr, káva, tabák a bavlna, nejprve do Anglie, pak také do Nizozemí, Francie, Španělska a Portugalska.⁷³

73 Mönninghoff, Wolfgang: *King Cotton*. Str. 24.

Doplnění (tip na referáty)

Román „*Uncle Tom's Cabin*“ (Chata strýčka Toma) z roku 1852, napsala *Harriet Beecher-Stowe*. Ve svém románu líčí osud otroků žijících pod rukou brutálních liberálních pánů. Ve své době román probudil protitrokářskou náladu.

Textilní průmysl v Anglii

Okolo roku 1800 se pro zpracování bavlny zavedly ve velkém spřádací a tkalcovské stroje, především pak v Manchesteru (v srdci anglického textilního průmyslu). U Mönninghoffa⁷⁴ se setkáváme s popisem sedmiposchodového cihlového domu z roku 1798 („Murray's Mill“), kde se nacházely první spřádací stroje na parní pohon.

Lidská vynalézavost přináší revoluční novoty: spřádací a tkalcovské stroje. Počet obyvatel v Manchesteru narostl mezi lety 1700 a 1800 ze 70.000 na 700.000 obyvatel. Vznikají stovky takových továren, vždy s komínem vypouštějícím černý kouř, který zakrývá chaloupky dělníků. Řeka Irk se změnila ve stoku. Její okolí začínají v oněch raných fázích industrializace zaplňovat koželužny, barvírny, plynárny a mlýny na kostní moučku, továrny na stroje a chemické závody.⁷⁵

Práce s textem (pracovní list č. 1): *Co dobrého a zlého přináší průmysl ...*

- „*Co má pisatel textu na mysli svým 'dobré' a 'zlé' ?*“

74 Tamtéž. Str. 77.

75 Tamtéž. Str. 78.

2. Důsledky vzniku textilního průmyslu

a) Jedním z důsledků industrializace byl vývoz bavlněných látek do Indie. Do roku 1500 byla životní úroveň v Indii a Číně podobná té v Evropě.⁷⁶ Kvůli odlišným výrobním podmínkám začaly následně zanikat malé indické podniky.

b) nová móda: spodní prádlo

Po roce 1840 se spodní prádlo („spodky“) stávalo čím dál populárnější. (Viz Mönninghoff a jeho zábavné podání „dějin spodek“.⁷⁷)

Práce s textem (pracovní list č. 2): *Stav proletariátu ...*

Objasnění pojmů:

Kapitál – proletariát – buržoazie.

Kapitál:

- vlastní význam lat. slova „caput“: hlava (odvozeno od vyobrazení na římských mincích, kde byla znázorněna hlava hovězího dobytka, který původně sloužil jako platební prostředek)
- duch, vědění
- organizace výroby
- peníze investované do výroby
- většinou vytváří zisk (profit), „přidanou hodnotu“

- „Kdo bojuje proti komu v této sociální válce?“
- „Kdo přináší přidanou hodnotu?“
- „Komu náleží přidaná hodnota v kapitalistickém uspořádání hospodářského systému?
Komu by měl patřit?“

⁷⁶ *Der Spiegel* č. 37/2006. Str. 55 a násl.

⁷⁷ **Mönninghoff, Wolfgang:** *King Cotton*. Str. 165.

- „Posuďte vyjádření A. Smithe.“
- „Proč se Robert Owen zasazoval o realizaci těchto změn?“

3. Globalizovaný textilní průmysl v současnosti

Jedná se o třetí největší hospodářské odvětví na světě: roční obrat představuje přibližně 350 mld. \$ při 24 mil. tun bavlny ročně.

Výrobci bavlny (podíl na celosvětové produkci):

Čína: 25%

USA: 20%

Indie: 15%

dalších 60 zemí: Turecko, Egypt, africké a asijské země

Jižní Evropa: 2%

Současná produkce bavlny v USA (příklad):

- bavlníková farma má 400 ha (odpovídá 4 km²)
- farmář ji obdělává téměř sám
- orání a sázení pomocí velkých traktorů
- boj s plevelem pomocí chemikálií (pesticidy), částečně rozprašované letecky
- zavodňování pomocí počítačově řízených závlahových systémů

Výnos s použitím chemikálií a strojů ke sklizení: ca. 700 kg/ha

Cena na světovém trhu: 0,80 €/kg

Velmi dobrá podpora ze strany výzkumů, vědy a vlády.

25.000 lidí pracuje v USA v oblasti pěstitelství bavlny.⁷⁸

Pěstování bavlny na jižní polokouli:

- malé plochy
- téměř všichni farmáři neumí číst a psát
- semena a hnojivo jsou dodávány nepravidelně
- neumí zacházet s pesticidy přiměřeně

Výnos: ca. 200 kg/ha⁷⁹

Problémy: děti někdy chodí bosky kolem polí ošetřených pesticidy. Jídlo se připravuje stejnými nástroji, s kterými se také rozdělovaly jedy. Představený vesnice vyjednává s člověkem, který plodiny vykupuje, zpravidla dokáže sčítat a odečítat, ale nedokáže číst, psát nebo násobit, nemluvě o počítání s procenty.

Prostředník dostane 50% z ceny, s níž se obchoduje na světovém trhu.

Bavlna je v západní Africe nejdůležitějším zdrojem příjmů.

Zpravidla neexistuje podpora ze strany místních vlád.

Pákistán (příklad):

Lidé poskytující půjčky vyžadují úroky až do výše 120%, neexistují banky nebo podpora ze strany vlády.

V roce 2000 došlo v indickém státě *Andrah-Pradesh* k 500 sebevraždám pěstitelů bavlny. Obchodníci jim dodali nepravé pesticidy s úrokovou sazbou 36%, k tomu jim dodali nesprávné

78 **Pietra, Rivoli:** *Reisebericht eines T-Shirts*. Str. 27 a násl. („Z cestovního deníku jednoho trička“. Pozn. překl.)

79 Tamtéž. Str. 96.

návody na jejich používání (ty však stejně nikdo nedokázal přečíst, protože v té oblasti nejsou obecné školy). Pesticidy proti larvám nezabraly, ale lidskému zdraví byly velmi nebezpečné.⁸⁰

Práce s textem (pracovní list č. 4): Karl Marx: Touha ...

- „*Jak popisuje Karl Marx proces industrializace?*“
- „*Jaké změny (výhody, popř. nevýhody) vyvstávají z hospodářského propojení kontinentů?*“

4. Zpracování bavlny

- spřádání, barvení a tkaní pomocí plně zautomatizovaných strojů
- šití se nedá zautomatizovat (pověřit jím stroje, pozn. překl.); často se šije v tzv. „*Sweat-Shops*“ (dílny a továrny, kde se dělník pořádně „zapotí“) zpravidla za pomoci šicích strojů (pracovně náročné); anebo v hospodářských zónách či zónách volného obchodu
- v samotné čtvrti Chinatown v New Yorku se zhruba ve 3.000 *Sweat-Shops* zhotoví oděvy pro New Yorkské módní můstky a butiky – většinou ilegálně přistěhovalými Asiaty
- pojem „*Sweat-Shops*“ se používá pro systematické vykořisťování v malých oděvních firmách a krejčovských dílnách, kde se na hodinu často vyplácí méně než 1 \$, a to při pracovních časech v průměru 100 hodin týdně (tj. téměř 15 hodin denně bez jediného dne pracovního volna, pozn. překl.)
- „*zóny volného obchodu*“⁸¹ existují od 70. let; nejprve vznikaly na Taiwanu, v Jižní Korei, Malajsii, na Srí Lance či v Mexiku. Pozadí vzniku: lepší přepravní a komunikační možnosti (telefony, e-maily, internet); např. telefonní rozhovor do Asie stál v 60. letech přibližně ještě 3 až 5 DM⁸² za minutu, dnes jen 2 centy za minutu
- faxovací zařízení existují od 80. let, e-maily a internet od 90. let

80 Tamtéž. Str. 96.

81 Něm. „*Freihandelszone*“ můžeme také přeložit jako „bezcelní zóna“. Pozn. překl.

82 Deutsche Mark, tj. západoněmecká marka, s níž se platilo v tehdejší Spolkové republice Německo. Pozn. překl.

Práce s textem (pracovní list č. 5): Oděvní průmysl – zóny volného obchodu

- „*Jak vysoká je zhruba hodinová mzda?*“
- „*Kdo nebo co je v zónách volného obchodu volný?*“
- „*Proč existují takové zóny volného obchodu?*“

Otázky žáků:

- „*Proč se ruší opatření na ochranu životního prostředí?*“
- „*Neměla by každá země sama vyrábět své textilie?*“
- „*Proč si USA nezpracují svoji bavlnu sami?*“

Příklad z Filipín: textilní továrna v zóně volného obchodu v Rasorio u Manily

- 50.000 pracovníků
- 276 ha území obehnaného zdí a hlídaného vojenskou ostrahou
- 207 továren (společnost Nike či značkové džíny, společnost IBM či Philips apod.)

Viz **Klein, Naomi** (2002): *No Logo*. Str. 212 a násl. (vhodné pro žákovský referát)

Doplňující text (pracovní list č. 6): Portrét švadleny

Džíny na cestě kolem světa

Svět se smršťuje a obchod roste. Moderní dopravní a komunikační technika změnily svět a urychlily přesun zboží mezi kontinenty. Dennodenně je na cestě 6 mil. nákladních kontejnerů převážených loděmi mezi Hamburg, Bremerhaven, Port Said, Mumbai, Singapur, Hogkong a Shanghai.⁸³

83 **Mönninghoff, Wolfgang**: *King Cotton*. Str. 199.

Díky poklesu přepravních nákladů, chybějícího omezení obchodu (liberalizace) a zjednodušeného převodu kapitálu mohou jednotlivé výrobní kroky být odděleny a umístěny na místa, kde budou nejlevnější.

Cesta od surové bavlny až k hotovým džínám dnes může beze všeho oběhnout celou zeměkouli: bavlna se sklídí v Indii a následně je poslána do Číny. V Číně je bílé vlákno spřádáno za pomoci strojů. Spředená bavlněná vlákna se na Filipínách barví, často s chemickou indigovou barvou, z Německa (BASF) typickou pro džínovou modř. Nabarvená vlákna se např. tkají v Polsku na strojích dovážených z Německa.

Stříhová předloha a design se pošlou z Německa faxem nebo e-mailem do továren na Filipínách či jinde. Materiál na podšívku a štítek s návodem na praní apod. jsou z Francie. Knoflíky a nýty pochází z Itálie. Všechny díky se letecky přepraví na Filipíny a tam jsou sešity.

Na závěr se v Řecku džíny za pomoci pemzy zpracují co závěrečné podoby („stonewashed“). Hotové kalhoty se nakonec prodávají a nosí v Německu.⁸⁴

Pracovní list č. 7: *Džíny na cestě kolem světa*

5. Ceny v textilním průmyslu

Burza s bavlnou

- „*Jak se určí cena, za kterou se s bavlnou celosvětově obchoduje?*“
- burza s bavlnou se nachází v New Yorku
 - velkoobchodníci
 - tvorba ceny na základě nabídky a poptávky, popř. spekulace⁸⁵

84 Viz pracovní složku v doprovodném materiálu k DVD „*King Cotton*“. Str. 58.

85 **Mönninghoff, Wolfgang:** *King Cotton*. Str. 38.

Srovnáme-li dnešní cenu s cenou v 50. letech, zjistíme, že cena bavlny od té doby klesla o 75%, tj. na $\frac{1}{4}$ své tehdejší ceny . Důvody: stoupající nabídka na základě rozšíření zemědělských ploch a stoupajících příjmů (v důsledku industrializace).

(Pro další informace viz pracovní složku v doprovodném materiálu k DVD, např. k ekologickým následkům pěstování bavlny u Bajkalského jezera.)

V mezičase docházelo k velkému skoku cen, např. mezi lety 1995 (1,40 €/kg) a 2001 (0,60 €/kg).

Důsledek této skutečnosti: příjem světových pěstitelů bavlny se v té době snížil na polovinu.

Situace v USA (pro Evropu to platí obdobně):

25.000 pěstitelů bavlny obdrželo v roce 2001 celkem 4 mld. \$. V průměru odpovídaly subvence zhruba 110.000 € ročně na jednu farmu.

Od roku 2002 garantuje vláda USA svým pěstitelům bavlny cenu 1,30 €/kg. V roce 2004 byla celosvětová cena 0,65 €/kg.⁸⁶

- „*Jak se dá vysvětlit kolísání ceny na burze s bavlnou?*“
- „*Jak působí a proč existují subvence?*“

Práce s textem (pracovní list č. 8): *To je krádež*

- „*Co znamená liberalizace?*“

Přehled (pracovní list č. 9): *Jaká je cena trička a kalhot?*

6. Cenové kalkulace dalších firem

a) Tchibo

Výroba v Bangladéši, např. podprsenky „Magic Push-Up“:

- výrobní náklady 1 €
- pracovní podmínky: pracovní doba 12 – 14 hodin denně, měsíční plat 13 €
- neplacené přesčasy, žádné pracovní smlouvy, žádné sociální pojištění

U „Urmi Garments“ (Dhaka) došlo v roce 2003 k okamžitému propuštění 3 pracovníků, protože se zjistilo, že byly zapojeny do odborové organizace.

Etický kodex u Tchibo: „důstojné pracovní podmínky“; avšak přezkoumání se tam děje agenturou, kterou si Tchibo najme, a jejíž zprávy nejsou zveřejňovány.

V Bangladéši představuje textilní průmysl $\frac{3}{4}$ vývozu (3.000 továren, 2 mil. pracovníků, především ve věku nižším než 25 let). V textilním průmyslu pracuje 50.000 dětí.⁸⁷

b) H&M

- několik továren v Číně
- vlastní cesty transportu bez prostředníků

- „*Propočítej cenu za 1 tričko (cena v obchodě je 3 €).*“

c) Jedny manšestrové kalhoty se u ALDI nabízí za 8,99 €

Informace: náklady na textilní výrobu jsou v Číně nižší než v Rusku; mezi lety 1999 a 2005 se snížily téměř o polovinu, a to především na základě investic (stroje z Německa) – tím se zvýšila produktivita.

- „*Propočítej cenu.*“

Exkurz (pracovní list č. 10): Dějiny džín

87 Viz pracovní složku str. 49.

Práce s textem (pracovní list č. 11):

Mustang – globalizované džíny / Rozhovor s jejich výrobcem

- „Platí podle vás to, co o zákaznících řekl p. Sefranek?“
- „Co má na mysli, když mluví o ideologii?“
- „Co je podle něj pro člověka normální?“
- „Jak by se p. Sefranek zachoval, kdyby se dozvěděl, že jeho zákazníci požadují férové pracovní podmínky?“

Ve všeobecném užívání je „ideologii“ patrně vždy rozuměno jako nesprávnému přejímání souvislostí, jak v myšlení, tak v odůvodňování.“

Vyjádření žáků během rozhovoru:

„My (jakožto žáci waldorfské školy) nejsme tak snadno ovlivnitelní reklamou.“

„Za určitých podmínek si dokážeme představit, že pokud by se zvýšily ceny surovin, také bychom zaplatili více.“

7. Globalizované hospodářství

Putování práce

V 19. století se práce přesunula z Indie do Anglie, protože indický textilní průmysl již nedokázal udržet krok s levnou anglickou konkurencí.

Pracovní místa v textilním průmyslu

- v Německu:

1970: 880.000 pracovních míst

1995: 220.000 pracovních míst

2005: 140.000 pracovních míst

- v USA:

1995: 2 mil. pracovních míst

2005: 1 mil. pracovních míst.⁸⁸

Bangladéš

Textilní průmysl se na vývozu podílí 75%.

2005: uzavření 300 menších textilních továren, které byly přesunuty do Číny; 50 sebevražd šiček z Bangladéše po jejich propuštění.⁸⁹

Doplnění:

Jak mizí pracovní místa v textilním průmyslu v Německu.

Související informace:

- kapitálové investice se globalizovaly

⁸⁸ Viz pracovní složku (str. 47) a **Mönninghoff** (str. 212).

⁸⁹ Viz pracovní složku str. 51.

- světový pracovní trh se po roce 1990 přesunul do Asie v dramatickém měřítku, mění život miliard lidí

- neviditelným řídicím systémem jsou propojeni lidé, kteří se neznají a kteří částečně ani nevědí o existenci zemi toho druhého

- Čína dnes mj. vyrábí kopírovací zařízení, mikrovlnné vařiče, hračky, fotoaparáty, textilie, rádia do aut, ocel, ...

- „Proč se práce přesouvá?“
- „Co odlišuje současnou globalizaci od globalizace 19. století za dob kolonií?“
- „Kde leží přednosti, popř. nedostatky“ systému globalizovaného hospodářství?“

Globalizované hospodářství: zamýšlení se nad podstatnými momenty

(zápisy z tabule vzniklé na základě rozhovoru s žáky)

Pohled na jednotlivá odvětví

Klíčové slovo „hospodářský život“:

potravinářství a zemědělství, textilní výroba, turismus a gastronomie, obchod a doprava, bankovníctví, pojišťovnictví, burzy, výroba elektronických komponentů, automobilový průmysl, řemeslo, stavebnictví, strojírenství a investiční majetek, chemie a farmacie, ...

Co se neřadí k hospodářskému životu?

Klíčové slovo „duševní a právní život“:

výzkum a věda, školy a výuka, kostely, novináři a povolání v médiích, zdraví a sociální život, právo a správa, funkcionáři, politici, policie a vojsko, umění, sport, ...

Viděli jsme, jak nás hospodářský život dovedl ke globalizaci, košile a kalhoty se staly výrobky na celosvětovém trhu. Hospodářské cykly byly dříve regionální, dnes se staly globálními. Mluví se o

současném světě jako o „globální vesnici“. Díky médiím a komunikační technice, celosvětovému obchodu a cestování žijeme dost natěsno bok po boku se zbývajícími 6 až 7 mld. lidí. Dnes se svojí prací fakticky podílíme na celém světě. Při tom však stojíme před úkolem, abychom tuto spolupráci vytvářeli spravedlivě, férově a bez velkých konfliktů nebo válek. Globalizace skrývá ohromné příležitosti k lepšímu životu pro velké množství lidí, ale stejně tak skrývá velká nová nebezpečí a problémy vycházející např. z klimatických změn, nebo související s problematikou uprchlictví a migrace nebo s terorem a válkou.

Rozšířily se možnosti, jak se realizovat, jednotlivec dnes může mít mnohem větší vliv. Z tohoto vědomí se nedávno zrodila nová hnutí se slogany jako např. „*Utvářet globalizaci – jiný svět je možný*“. Jak se na tomto celosvětovém globálním utváření můžeme podílet i my jako jednotlivci, o tom bude řeč v následujících vyučovacích hodinách.

Možnost společného zpracování klíčových slov:

(na tabuli společně s žáky)

Globalizované hospodářství:

„globální vesnice“ díky rychlým dopravním a komunikačním možnostem

Důsledky:

- + zvýšená výměna zboží, rostoucí komunikace, velké šance k rozvoji
- zmizení místních kultur, vzájemná závislost, rostoucí nerovnosti, uprchlictví z důvodu chudoby, problematika životního prostředí (vymírání druhů, změna klimatu)

8. Férový obchod

Práce s textem (pracovní list č. 12): Z propagačního letáku jednoho fair-trade podniku

- „Kolik stojí libra kávy?“

(domácí úkol k vlastnímu dohledání – výsledek mezi 3 až 6 € v závislosti na značce nebo etiketě, káva značky „Göttinger Nobelbohne“ stojí 8 €)

- „Kolik si vydělá Contigo z obchodu s kávou?“
- „Nakupuje Contigo na kávové burze za celosvětovou tržní cenu nebo přímo u producenta?“
- „Kolik dostanou producenti?“
- „Proč před dvěma měsíci klesla cena kávy (listopad 2007)?“
- „Co stojí za změnami v ceně kávy?“
- „Které obchody v našem městě prodávají fair-trade výrobky?“

Férový obchod znamená (na tabuli): více spravedlnosti, dodatečné zlepšení životních podmínek výrobců (např. přístup k vodě), spotřebitel zaplatí o něco víc.

Kritéria férového obchodu (na tabuli):

- obejití burzy na základě přímých obchodních vztahů
- dlouhodobé obchodní vztahy, vytvoření jistoty
- platy vyšší než minimální mzda
- žádná nucená či dětská práce
- žádná zdravotní ohrožení v pracovním procesu
- tatáž mzda za práci stejné hodnoty
- důstojné pracovní podmínky s regulovaným pracovním časem a ochranou zdraví
- možnosti vzdělávání
- průhlednost: otevřené účetnictví, chceme vědět, kde naše peníze zůstanou a co způsobí
- kontrola: certifikace nezávislými institucemi

- přímé obchodní vztahy mezi spotřebiteli a výrobci – s cenami, které výrobci zajistí pozitivní rozvoj směrem k životním podmínkám, které pro nás, lidi žijících ve střední Evropě, jsou samozřejmostí

Shrnující definice:

Férový obchod je obchodním partnerstvím, které staví na dialogu, transparentnosti a respektu (převzato z domovské stránky skupiny *Contigo*).

- „Z jakých důvodů vůbec došlo k vytvoření 'férového obchodu'?“
- „Máte doma výrobky z férového obchodu?“
- „Dají se v našem městě koupit férově obchodované textilie?“

Vyjádření žáků:

„Dokážeme si představit, že si koupíme fair-trade oděvy.“

Příloha (pracovní list č. 13): *Novinové články k férovému obchodu s džínami*

9. „Kampaň za čisté oděvy“

Práce s textem (pracovní list č. 14): *Skandál v krejčovské dílně společnosti Tchibo*

- „*O co se zasazuje 'Kampaň za čisté oděvy'? Jak pracuje? Co může svými aktivitami ovlivnit?*“

Teze:

„*Naším nákupem se podílíme a celosvětovém hospodářském procesu.*“

„*Konzum zanechává za sebou stopy ve světě.*“

„*Co se míní příslovím 'Náš zákazník, náš pán.'? Chováme se jako pánové?*“

Souvislosti:

„Kampaň za čisté oděvy“ (Clean Clothes Campaign – CCC) vznikla v roce 1990 jako mezinárodní sdružení vývojově-politických iniciativ. Zapojilo se do ní 12 evropských zemí, které si dali za úkol, že spotřebitelům poskytnou informace o pracovních podmínkách, za kterých v současnosti dochází k výrobě oděvů. Dále se zapojené země zavázaly, že se budou zasazovat o férové pracovní podmínky dělnic pracujících v textilním průmyslu (viz příloha).

Příloha (pracovní listy č. 15 - 18):

15) „*Otevři oči, když kupuješ oděvy*“ / *Zákaznická karta společnosti INKOTA*

16) *Zasad' se o férové pracovní podmínky*

17) *Spotřebitelky mají moc*

18) *Základní požadavky etického kodexu CCC*

- „*Mohou být oděvní značky v módě, když nejsou dodržována pracovní práva?*“
- „*Jak já to mohu ovlivnit? A teď si už nemůžu koupit žádné oblečení?*“
- „*Můžeš si přesto stále kupovat oblečení, ale: 'Otevři oči, když kupuješ oděvy!'*“
- „*Zeptejte se ve svých oblíbených obchodech, kde oděvy, které prodávají, vyrábí. Vyrábí se za férových podmínek?*“
- „*Odevzdejte při nákupu své zákaznické karty.*“

Informace: na základě politického tlaku pokleslo u společnosti *Nike* číslo prodeje.⁹⁰

Pracovní list č. 19: *Kdo dostane těch 100 euro, které zaplatím za mé nové sportovní boty?*

Z přehledu je jasně vidět, že pouhé snížení rozpočtu na propagaci o 1% by pracovnícím umožnilo mít důstojnější život.

- „*Jak silná je vaše vnitřní potřeba po značkách?*“
 - „*Jak využívají zákazníci své nákupní síly? Ovlivňují kvalitu pracovních podmínek? Nebo je výhodná cena tím jediným, co rozhoduje?*“
-

10. Remei, a.s.

Práce s textem (pracovní list č. 20): *Remei, a.s.*

Souvislosti:

Filozofie *Remei*: „*Život udržet, podporovat a dovést ho v jeho potenciálu k jeho nejvyšší hodnotě.*“⁹¹ (Albert Schweitzer)

Remei se snaží poskytovat otevřený prostor pro spolupracovníky a partnery a pomoc, která podpoří každého jednotlivce a každou podnikatelskou aktivitu, aby se mohli rozvíjet dle vlastní vize.

„*Při tom chceme rozvíjet vědomí pro sociální jednání.*“⁹²

Švýcar Patrick Hohmann založil *Remei* v roce 1983. Společně s Morgan Janan, vlastníkem

90 Viz pracovní složku str. 83.

91 Znění v originále: „*Leben erhalten, Leben fördern, entwickelbares Leben auf seinen höchsten Wert bringen.*“ Pozn. překl.

92 Něm. „*Dabei möchten wir Bewusstsein für soziales Handeln fördern.*“ Něm. slovo „*Handeln*“ se dá přeložit jednak jako „jednání“ a jednak jako „obchodování“. Pozn. překl.

přádelny *Maikaal Fibres Ltd.*, rozjel v roce 1991 projekt v Indii. S tamními drobnými zemědělci začali pěstovat bavlnu podle principů biologicko-dynamického zemědělství. Rozhodující při tomto projektu je, aby tito drobní zemědělci byli zapojeni do celého „globálního“ hospodářského řetězce, od výrobce přes obchodníka a producenta až ke spotřebiteli. Jedná se o sdružení přes 1.000 drobných zemědělců až k evropským supermarketům (ve Švýcarsku např. *Coop-Naturaline*), kde se hotové výrobky dostávají ke svým kupcům. Celý řetězec přidané hodnoty této textilní výroby vede od surové bavlny až k hotovému konfekčnímu zboží celkem přes 17 stanic, které jsou po celou dobu transparentním způsobem propojeny. Nikde se nenachází anonymní trh, vše nesou lidské vztahy. Patrick Hohmann zdůrazňuje během rozhovoru důležitost biodynamického zemědělství. Podle jeho názoru je poctivost zemědělce vůči přírodě předpokladem celé sociálně-hospodářské práce, která na to navazuje.

Na summitu Spojených národů v roce 2002 v Johannesburgu obdržel Patrick Hohmann cenu za trvale udržitelné hospodaření.

(Pro víc informací viz *Google „Patrick Hohmann“*.)

Družstvo *Coop Schweiz* je se svojí značkou „*Naturaline*“ celosvětově největším dodavatelem bio-bavlny obchodované dle principů *fair trade*.

2005: 3 mil. druhů zboží odpovídají 1.400 tunám bavlny

Podílí se téměř 10.000 zemědělců.

Ročně jde v *Coop* na odbyt 2 mil. kusů oděvů, což odpovídá 3.000 tunám kontrolované biologicky vypěstované bavlny s pečeti „*bioRe*“ kvality (něm. *bioRe-Qualitätssiegel*, pozn. překl.).

Exkurz: Muhammad Yunus a idea mikrokreditů (banka Gramín)

(též vhodné jako žákovský referát)

Mikroúvěry jsou v současnosti v mnoha částech světa nejdůležitějším finančním nástrojem na cestě z extrémní chudoby k vlastní hospodářské existenci. Ve své autobiografii Muhammad Yunus popisuje začátky své cesty k „bance pro chudé světa“.

11. Čistá sklizeň

„Čistá sklizeň“ je název filmu z mediálního plakátu „King Cotton“. Film produkoval v roce 2006 Peter Heller. DVD je vystavěno multimediálně. Informativní pracovní složka poskytuje podstatná fakta.

Návrh na výběr 60 minut z filmového materiálu:

Ve filmu „*Cottonmoney*“, v kapitole 1 – 3, je ukázán vývoj pěstování bavlny v Tanzanii, od socialistického státního hospodářství až po liberalizovaný světový trh.

Možné otázky:

- „*Jak fungovalo bavlníkové hospodářství v oblasti Muhenda v 70. letech?*“
- „*Jak mluví obchodník s bavlnou o světovém trhu?*“
- „*Jakým způsobem v Africe zažívají hospodářství volného trhu?*“
- „*Vysvětli pojem 'liberalizace'.*“

Ve filmu „Čistá sklizeň“, jsou kapitoly 4 – 7 věnovány protikladu mezi zemědělstvím používajícím chemikálie a zemědělstvím založeným na biologické výsadbě (*Remei, a.s.* a švýcarské *Coop*).

Možné otázky:

- „*Jak byla v 70. letech realizována 'zelená revoluce'?*“
- „*Od kdy existuje v Tanzanii biologické pěstování bavlny?*“
- „*Jak se jmenuje ekologická etiketa švýcarského Coop?*“

Pojem „liberalizace“ se dá dobře přiblížit na základě dějin pěstování bavlny v Tanzanii. Aby byly jasnější i abstraktní souvislosti, je záhodné se v navazující výuce věnovat a pojmově zachytit podstatné momenty z dějinného vývoje (koloniální hospodářství, regulované „socialistické“ státní

hospodářství se zajištěným odbytem a garantovanou cenou, volný světový trh).

12. Sekem

Práce s textem (pracovní list č. 21): <i>Sekem</i>

- „Co dělá Sekem jinak než ostatní?“
- „Jaké jsou principy Sekemu?“
- „Co rozumíme pod pojmem „asociace“?“

Pozadí:

„Žít v ideji znamená
zabývat se nemožným,
jako by bylo možným.“⁹³ (Goethe, Maximy a Reflexe)

Egyptská iniciativa zvaná Sekem je fenomén. Jak jindy jen zřídka, právě zde jasně vyvstává, jak hospodářské skutečnosti jsou utvářeny duchovními impulsy, jak zrcadlí duchovní život svých tvůrců. Její zakladatel Ibrahim Abouleish ve své biografii popisuje, jak na začátku praktické cesty k realizaci farmy a následně celého podniku stála jeho vnitřní vize.

Při své cestě za tajemstvím úspěchu tohoto projektu jsem se dostal v květnu 2008 do pouštních oblastí v blízkosti Kaira, kde jeho působivá vnější podoba poskytne návštěvníkovi dech beroucí podívanou. Nicméně bližší se dozvíte až v rozhovoru se zúčastněnými, popř. pozorným studiem zveřejněných fakt, která osvětlí vnitřní stránku tohoto integrálního rozvojového projektu. Bylo mi vysvětleno, že „Sekem je kontinuálním procesem učení se“, ke kterému bych dodal, že se zcela zřetelným západo-východním a východo-západním nasměrováním.

93 Citováno dle **Baumgartner, M.**: *Sekem*. Str. 11. (Něm. Orig.: „*In der Idee leben heißt das Unmögliche behandeln, als wenn es möglich wäre.*“ Pozn. překl.)

Je Sekem modelem? Vezmeme-li v úvahu samotná vnější data, je zřejmé, že tento „koncept“ není možné opakovat na jiném místě či kopírovat jako rozvojový model. Nicméně vývoj v Sekem zůstává ukázkovým modelem a nedá se uchopit jednostranným, ať už z pohledu materialistického či idealistického. Naopak vyžaduje integrální způsob pohledu, pohledu na svět, který poznal, jak se z idejí stávají fakta, a jak skutečnosti mění ideje a jaké vnitřní pohyby se odehrávají v zapojených aktérech.

Vyvstává nám zde obraz globalizace docela jiného druhu.

„Jednotliví zemědělci se zcela reálně podílí na hospodářském řetězci. V Sekem si osvojí „know-how“, učí se na základě certifikace takovým kritériím, která uspokojí odběratele. Svoji práci zažívá jako součást proudu, který proudí do exportních zemí.

Na druhé straně jsou spotřebitelé, kteří chtějí vědět, odkud výrobky, které nakupují, pochází. Nyní se vrací proud opět nazpátek k pěstitelům.

Tím asociace vytváří vědomí početných kooperativních procesů v době, které je ráda podsouvána anonymita. To dává větší šíři rozhledu zemědělci, který svůj celý život pracuje na svém poli, a spotřebiteli bližší náhled na původ výrobků, který v obchodě s potravinami obvykle už nevidí.“⁹⁴

Rozvoj a vzdělání

„Proto se jednoduše nejedná o vytváření přidané hodnoty, ale o vzdělávání lidí.“⁹⁵

Myšlenky a podněty pro rozhovor s žáky:

Na základě sebevědomí a nasazení zodpovědnosti můžeme vědomě ovlivnit (světové) hospodářské dění. Jak je to možné? Můžu si při nákupech uvědomovat své po/city. Pozoruj sama sebe, jak se ti při nákupech daří.

- „Kde nakupují?“
- „Na co se při nákupech ptám?“
- „Do jaké míry se sebevědomě vměšují?“
- „Jak dosahuji pocitu a vědomí mé moci coby spotřebitele?“

94 Baumgartner, Michael: *Sekem*. Str. 59.

95 Tamtéž. Str. 112.

V globalizovaném světě to vlastně není tak složité, aby člověk ovlivnil hospodářství, protože si dnes můžeme sehnat velké množství informací velmi jednoduchým způsobem. Ke globalizaci dochází v čase informací.

- *„O co jde v hospodářství?“*
- *„Co mluví pro a co proti ideji tržního hospodářství?“*
- *„Existují všeobecně platná hospodářská pravidla?“*
- *„Jak mohou ti, kteří se zasazují o spravedlivější a férovější hospodářský život, omezit čistě tržní síly?“*
- *„Jak se může rozvíjet hospodářství, které nesází všechno na trh?“*
- *„Do jaké míry jsou hospodářské procesy ovlivněny idejemi?“*
- *„Je hospodářské dění řízeno všeobecně platnými zákony nebo cíli a idejemi lidí?“*
- *„Proč v Česku (ještě) neexistuje značka pro masový oděvní trh, která by měla poznávací značku 'férově a ekologicky'“?*
- *„Jakou roli v hospodářském životě hrají hodnoty a morálka?“*

Teze:

- *„Je známo, že cena je utvářena vzájemným proměným vztahem mezi nabídkou a poptávkou.“ Zaujměte k tomu postoj.*
- *„Tržnímu hospodářství na důsledcích jeho cen nezáleží.“*

Doplnění:

Díváme se na člověka, na jeho skutečné potřeby. Ty mají být pokryty hospodářským zbožím. Chceme kapitál, který se nám vrátí, které však nefunguje jako soukromé vlastnictví a neslouží k férovým právním a pracovním podmínkám, lidským právům či příjmu, který by pro každého pokryl jeho základní potřeby, svobodné rozvíjení jeho schopností a svobodný rozvoj jeho osobnosti.

„Stali se z nás lidé, kteří se chovají, jako by pro nás bylo důležité už jen to, abychom se stali

většími, významnějšími, rychlejšími a mocnějšími než ostatní. V hospodářském životě se tento postoj projevuje takovým způsobem, že si někteří z disponibilních statků berou více a druhým zůstane méně. Zároveň se staly přepracování, stres a závislost na práci rozšířeným fenoménem. V mnohých případech zasahuje naše práce neslučitelným způsobem nebo dokonce ničivě do přírodního rytmu planety.

Principiální rozpad, zdánlivě neřešitelný rozpor mezi touhami jednotlivce a potřebami společnosti a univerza, se stal součástí kultury, která se vzhlíží jenom sama v sobě. Tento životní styl a úhel pohledu se stávají součástí problému. Začít může každý, kdo se oddá působení dualismu a oddělení na straně jedné a jednotě a propojenosti na straně druhé, a vyvine vnitřní pocit pro tyto dva odlišné mody bytí.“

Převzato z pozvánky na kongres „*Wirtschaften mit Geist und Seele*“⁹⁶ na Akademii Heiligenfeld v Bad Kissingen, 2008)

Pohled zpět a výhled do budoucna

Pietra Rivoli (příklad)

Pietra Rivoli, americká profesorka hospodářství dává ve své knížce „Cestopis jednoho trička“ nahlédnout do své osobní dílny. Původně přesvědčena neoliberalními názory se nechala oslovit morálním impulsem svých demonstrujících a protestujících studentů a opustila svůj „*metodologický konsenzus*“, který uvádí, že „*to, co se skutečně událo v konkrétním čase a na konkrétním místě –*

96 Volně se dá moto kongresu přeložit jako „*Hospodaření s rozmyslem a srdcem*“. Pozn. překl.

*příběh nebo anekdota – možná být zábavné, ale intelektuálně bez obsahu“.*⁹⁷ Vydala se na cestu hledání morálky v hospodářském životě.

Poté, co se svým tričkem procestovala půlku světa, došla k závěru, že „*současné morální a politické diskuse jsou velmi důležité, když ... se setká dvojí pohyb, jednak ze strany tržních sil a jednak ze strany požadavku ochrany, pak mají pozitivní dopad“.*⁹⁸

*„Řekla bych, že Nike, Adidas a GAP potřebují ostražitě oko aktivistů.“*⁹⁹

*„Jsem na ně (aktivisty) nesmírně hrdá, i na to, jak ovlivnili nasměrování globalizace a i nadále budou ovlivňovat.“*¹⁰⁰ K tomu pak můžeme uvést příkladný obrat v myšlení Pietry Rivoli. Přeloženo do jazyka sociální trojčlennosti bychom řekli, že ochrana před tržními silami může vyrůst jenom z právního smýšlení a z něho vycházejících právních ujednání. Trh není osud!

Občanská společnosti

„Občanská společnost“ označuje tu oblast společenského života, v níž jsou rozpohybovány ideje, sny, vize, záměr, životní plánování a rozhodnutí zrají do činů. Občanská společnost vždy znova obohacuje hospodářský život. V ní se dostává do pohybu otázka po smyslu a užitku hospodaření, utváří se zde schopnosti a formují se zde motivy pro jednání. Občanskou společností jsme my. Konec konců se v hospodářském životě odráží to, co v občanské společnosti žije.

Pokračování

Vnucují se různá doplnění, pro která není zapotřebí mnohých podkladů a rešerší, protože jejich obsahem jsou spíše ideje. Ideální by bylo s nimi navázat v následující 12. třídě. Zde by se na pojmové rovině dala nově uchopit otázka ideje „trhu“. Pozornost by mohla být také zaměřena na liberální názory, které by byly kontrastovány voláním po silnějším politickém zásahu do hospodářského života. Měla by zde také být představena idea rozvíjení bratrsky-asociativního způsobu hospodaření, které by vycházelo ze sil občanské společnosti.

97 **Rivoli, Pietra:** *Cestopis jednoho trička*. Str. 12.

98 Tamtéž. Str. 308.

99 Tamtéž. Str. 311.

100 Tamtéž. Str. 316.

Předložená výuková řada může být nosným základem i pro tato navazující pozorování.

Bibliografie

Ucelená pojetí:

Abouleish, Ibrahim: *Die Sekem Vision*. Stuttgart 2004.

Attali, Jacques: *Brüderlichkeit. Eine notwendige Utopie im Zeitalter der Globalisierung*. Stuttgart 2003.

- Baumgartner, Daniel; Bader, Michael:** *Sekem. Im Puls der Zukunft.* Dornach 2007.
- Beck, Ulrich:** *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus. Antworten auf Globalisierung.* Frankfurt am Main 1997.
- Dietz, Karl-Martin:** *Gesund Denken und Handeln. Zur geistigen Dimension der Salutogenese.* Heidelberg 2004.
- Dönhoff, Marion Gräfin:** *Zivilisiert den Kapitalismus.* Stuttgart 1997.
- DVD: King Cotton** (2006)
- DVD je možno zakoupit přes www.ezef.de (Evangelisches Zentrum für entwicklungsbezogene Filmarbeit). V dané sadě jsou vhodné především doprovodné texty v pracovní složce, které jednak poskytují mnohé informace učitelům, který z nich může vycházet, a jednak obsahují textové pasáže vhodné přímo pro práci s žáky ve výuce.
- Fässler, Peter E.:** *Globalisierung. Ein historisches Kompendium.* Köln – Weimar – Wien 2007.
- Giddens, Anthony:** *Entfesselte Welt. Wie die Globalisierung unser Leben verändert.* Frankfurt am Main 2001.
- Hallitzky, Maria; Mohrs, Thomas:** *Globales Lernen. Grundlagen der Schulpädagogik.* Band 52. Hohengehren 2005.
- Herrmannstorfer, Udo:** *Scheinmarktwirtschaft.* Stuttgart 1997.
- INKOTA - Netzwerk e. V.:** *Aktionshandbuch.* Berlin 2007.
- Kampagne für Saubere Kleidung:** *Wer bezahlt unsere Kleidung bei Lidl und KIK?* 2008.
- Klein, Naomi:** *No Logo.* 2002.
- Löschner, Christel; Rödr, Petra (vyd.):** *Globalisierung.* In: *Kursthemen Sozialwissenschaften.* Berlin 2002.
- Mönninghoff, Wolfgang:** *King Cotton.* Düsseldorf 2006.
- Osterhammel, Jürgen; Peterson, Niels P.:** *Geschichte der Globalisierung. Dimensionen, Prozesse, Epochen.* München 2003.
- Pädagogische Forschungsstelle beim Bund der Freien Waldorfschulen:** *Geographie – Wirtschaft – Technik.* Kassel 2000.
- Perlas, Nicanor:** *Die Globalisierung gestalten.* Frankfurt am Main 2000.

Rehbaier, Boike; Schwengel, Hermann: *Theorien der Globalisierung*. Konstanz 2008.

Rivoli, Pietra: *Reisebericht eines T-Shirts*. Berlin 2006.

Safranski, Rüdiger: *Wieviel Globalisierung verträgt der Mensch?* Frankfurt am Main 2004.

Steiner, Rudolf: *Die Kernpunkte der Sozialen Frage (GA 23)*. 1919.

Steingart, Gabor: *Weltkrieg und Wohlstand*. In: *Der SPIEGEL* Nr. 37/2006.

Tetzlaff, Rainer (vyd.): *Weltkulturen unter Globalisierungsdruck. Erfahrungen und Antworten aus den Kontinenten*. In: *EINE Welt – Texte der Stiftung Entwicklung und Frieden*. Band 9. Bonn 2000.

Yunus, Muhammad: *Grameen. Eine Bank für die Armen der Welt*. Bergisch Gladbach 1998.

Odkazy na webové stránky:

www.bpb.de/teamglobal

www.inkota.de

www.remei.ch

www.saubere-kleidung.de